

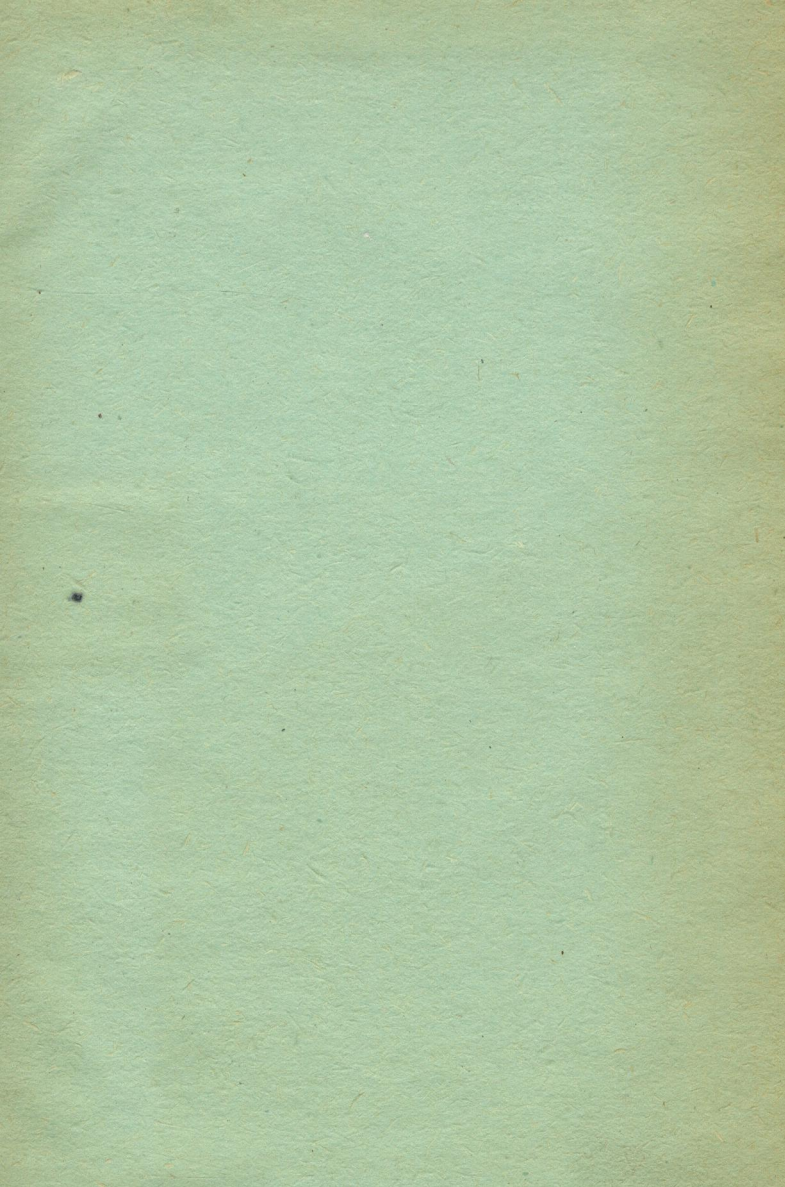
БЕЗ ПРАВДЫ

I

5-39

31688

06
Видавництво
„Викъ“.

№ 41.

Иванъ Франко.

Безъ праці.

КАЗКА.

Коштомъ книгарни „Кіевской Старины“.

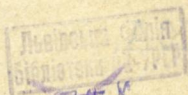
Роман Левицький

У КИИВИ.

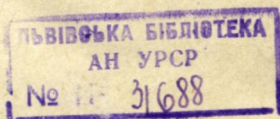
Зъ друкарни Петра Барського, Хрещатыкъ, № 40.

1904.

Дозволено цензурою, Петербургъ 2 Іюля 1904 года.

758

Ф/І
Б-39
1904

Безъ праці.

I.

Бувъ тутъ собі въ нашихъ сели Иванъ, парубчакъ здоровый и вродливый, але такой линывый, такой линывый, що нехай Богъ боронить. Такъ и прозвалы його Иванъ Линюхъ.

Що правда, линывство його багато де въ чому неподибне було до мойого або твоего линывства, шановный читателю, и колы бъ намъ пришлося що дня зробити хочъ половину тѣи работы, яку звичайно робивъ Иванъ Линюхъ, то певно намъ бы здалося, що мы зробылы страшенно багато. Иванъ устававъ геть-геть передъ сходомъ сонця, завдававъ йисты худоби, напувавъ, чыстывъ ии, клепавъ косу, в'язавъ льонъ

косывъ, молотывъ, рубавъ дрова, що ажъ искры скакалы, моловъ зерно на ручныхъ жорнахъ, двыгавъ тягари, ризавъ сичку, носывъ воду зъ ричкы,—однымъ словомъ, робывъ тысячи тыхъ важкыхъ та безупынныхъ праць, що становлять змистъ мужыцького жыття.

Доля немовъ наперекирь його вродженому линивству, чысто на смихъ та на глумъ зробыла його наймытомъ, бидолахою безъ поля й рили, безъ хаты й роду. Вырисъвинъ мижъ чужымы, поштуркуваний, занедбуваний и кривдженный, служывъ за харчъ и одежду,—отъ тымъ то звычайный тягаръ мужыцького жыття гнитывъ його зъ подвійною силою.

Отъ тому то ливство Ивана Линуха не могло выявлятыся на дили, то значыть—тымъ, щобъ винъ ничего не робывъ. Про се пры його стани навить гадкы не могло буты. Вроджена його хыба выявлялася тилькы въ його неохоти до всякой працы, въ тимъ, що винъ разу-разъ бурчавъ, зитхавъ и проклинавъ. Бурчавъ и нарикавъ винъ, встаючи вранци, проклинавъ сонце, що сходило занадто рано, зъ ненавыстю поглядавъ на чужинывы; а хочъ николи не мигъ видва-

жытыся на те, щобы прокlynаты або быты господарську худобу, ту худобу, до якои звычайно прив'язувався цилымъ серцемъ, мовъ до найблыжчої ридни, то все-таки, годуючы, поячы и чыстячы улюблени воны або лошата, винъ не дуже то легко згадувавъ господаря, або прокlynавъ власну долю, що такъ уперто сылувала його здобуваты кожний, хочъ бы найнужденнишый шматокъ хлиба працею, а надто ще такою важкою, пекельною працею. Не за дила отже, а за слова осудылы Ивана селяне, прозвавши його Линюхомъ. И по своему воны малы рацію, гулюкаючы на Ивана, погорджуючы нымъ, посмишковуючы зъ нього, нерадо прыймаючы його въ наймы. Хочъ самъ Иванъ робывъ добре, але його вичне бурчання, раз-у-разъ кысле та якесь заспане лице, осовили очи—все те одгоныло линывствомъ, що наче пошестна хвороба переходыло и на другихъ. Въ работи мужыцькій, здебильшого коло земли й переважно гуртовій—прыкладъ, заохота, ота пошестъ духова, займае дуже велыке мисце. Робитныкъ охочый, веселый, жартовлывый та спивучый, у якого

„очи грають“ и „жылы ходять“ пры работи, е велыкымъ скарбомъ; хочъ самъ винъ не разъ меньше робыть, ніжъ други, але пидъ гоминъ його жартивъ, выгадокъ та писень, пидъ поглядомъ його палкыхъ очей, здорового, ясного лыця, й хуткыхъ та крепкыхъ рухивъ работа всимъ иде жвавше, лехше и краще, здобутокъ выдається звычайно бильшымъ, а люде бувають не потомлени та вдоволени самою працею бильше, ніжъ заплаатою. „Такий уже духъ на робитныкивъ наскочывъ“,—говорять господа-ри и добре пыльнують, щобъ того духа, се бъ то власне того робитныка, що такъ уміе другимъ „духа додаты“, задержа-ты пры соби якъ найдовше.

Зовсимъ навпаки діється зъ лины-вымъ робитныкомъ. Не даромъ гово-рыть прыповідка: „тры дни не йижъ, а весело дывыся!“ Такой робитныкъ, що невесело дывыться, може соби робыты й найлипше, але для господаря його ро-бота не мае цины; самый його выглядъ, його линыви рухы та повсякчасне бур-чання роблять йому бильше шкоды, бо знеохочують другихъ, насылають на нихъ лынывство, бунтують ихъ. И работа

имъ тяжка, и йижа не смачна, и часъ довгый, и господарь нелюдяный, и плата мала, а пры кинци показується, що й зробылы воны мало и не до ладу. А що найголовнище, то найпершый выноватець звычайно чыныть выдъ, немовъ то „моя хата зъ краю, я ничего не знаю“; його робота найлипша, закинуты йому не можна ничего, и господарь мусить мовчки самъ въ соби гнуты злисть, та хиба зарикатыся, що на будуще не прыйме до роботы проклятушого „бурмыла“.

Отъ такимъ то бурмыломъ у сильськй роботы бувъ и нашъ Иванъ Линюхъ, и се була прычына, що його не любылы господари и не радо бралы його на службу, платылы йому меньше, нижъ другимъ, а годувалы гирше, а не разъ навить безъ выны наганялы зъ службы. Та все це не то що не поправляло, не пидохочувало Ивана, а все бильше ква сыло його, знеохочувало до працы, до жыття й людей, до цилого свита. Робота була для нього найнелюбиша, найогыдлывиша ричъ на свити, була найбильша його прыкристь, яку винъ кожного дня, кожнои годыны мусивъ

поборюваты зъ найбильшою натугою
всихъ своихъ сыль, а въ якій проте
никилы не мигъ смаку добраты.

II.

Одного дня пиславъ господарь Ива-
на до лису, щобъ дровъ сухыхъ нару-
бавъ, в'язку нав'язавъ и до-дому пры-
нисъ. Днына була литня, робуча, и гос-
подарь не хотивъ для крыхты сухарын-
ня мучыты коней. А що Иванъ зму-
чаться—се байка. Такому Линюхови се
навить до здоровля прычыныться, колы
трохы промне кости!...

Ишовъ Иванъ у лиси зъ сокырою
за ременемъ та й бурчавъ и клявъ безъ
упыну. Прыйшовъ, сивъ на старимъ
пеньку, щобъ хвылю видпочыты, але не
перестававъ бурчаты та перебендюваты.

— Господы,—зитхнувъ винъ нареш-
ти,—що Тоби завыныла душа моя, що Ты
їи засудывъ на отсю вичну каторгу!
Чы жъ не змылуешся надо мною, чы
не дасы мени хочъ рикъ, хочъ мисяць,
хочъ тыждень пожыты спокійно, щаслы-
во, безъ тои проклятои пращи? Ой, бо
допекла мени вже до живого та праця!

Ненавижу іи, якъ невилыныкъ свои кайданы, але такъ само, якъ невилыныкъ кайданивъ, такъ я іи не можу позбутися й на хвылыну. Навить у-ви-сни не перестаю працоваты, не можу розстатися зъ моею мукою. Боже, змылуйся надо мною! Дай мени хочъ день одынь, хочъ одну годину прожыты безъ праці, безъ думкы про працю!

Слова ти, вымовлени въ голосъ, дивно якосъ задзвенилы въ Ивановыхъ ушахъ. Зирвався винъ на ривни ноги й напружывъ слухъ; здавалося йому, що въ голоси його власныхъ сливъ дзвенивъ якийсь иншый, чужый голосъ, острый, що сверлувавъ його душу й наповнювавъ іи дивнымъ неспокоємъ. И ось винъ заглыбивъ свій слухъ у лисову тышу, въ ту тышу голосну, живу и вично рухлыву, мовъ хвильювання океану. Але ничого особлывого не почувъ. Було саме полудня, сонце пекло й жеврило посередъ безхмарного неба; велычезни дубы, ялыци та березы дрималы нерухомо надъ Ивановою головою, роскишно гріючы свои вершечкы въ соняшнымъ сквари; въ тини ихъ гущавыны гралыся миліоны дрибнюсинькыхъ комарыкывъ,

а рои ихъ пидіймалысь и опускалысь мирно, выдаючы своїмы крыльцямы нижный, ледве чутный, але мелодійный шелестъ, немовъ сонный бренькить якогось чародійного інструменту. Що довше вслухувався Иванъ у той бренькить надъ своею головою, то бильше йому здавалося, що душа його впливає въ якийсь новый свить, напивъ прозорый, таємный, близько сумежный зъ дотеперишньою дійсністю, та все-таки зовсімъ видъ неи видминный. Опанувало його якесь незвычайне вколысання, немовъ могуча, тепла, мяхка хвыля несла його кудысь, а винъ, любуючысь, безвладно дається їй несты себе въ безвисты.

Втимъ наразъ якийсь новый, гострый та проймаючий тонъ затремтивъ у повітри. Захытавъ винъ попередню гармонію, але не ростиовъ їи. Бувъ се тонъ такожъ тихый, ледве чутный, немовъ бы бренила золота мушка, але тонъ дивно якое заостренный, бачылось, повный нескананого болю й роспуку, невымовного блананья. Иванъ видразу прыгадавъ собі, де и колы винъ чувъ той тонъ.

О, се було давно! Ще Иванъ бувъ пастухомъ и разомъ зъ другими хлопцями пасъ господарську худобу въ тимъ самимъ лиси. Отожъ одного разу товаришъ його Грынко звернувъ його увагу на велику, чорну, блискучу муху, що крутилася довкола коривъ, але не сидала на нихъ. Иванъ николи ще не бачивъ такої мухи, то й цікаво слидивъ за нею очима. Грынко такожъ. Наразъ побачили, що муха сила на смереци *), а надывавшы въ ній вузеньку дирку видъ вигнылого сучка, влизла въ неї й сховалась.

— Ага, маю її!—скрыкнувъ Грынко й, надывавшы видповідный патычокъ, заткнувъ його въ ту дирку й ув'язнивъ муху.— Слухай. якъ грає! — кликнувъ тоди, прытулившы вухо до смереки.

Иванъ зъ якоюсь тривогою прытуливъ и собі жъ вухо до смереки й почувъ звукъ тихесенький, тонесенький, та такой безмирно проймаючий, напивъ болющий, а на пивъ жалибный и благальный, що цила його истота затремтила якоимось несказанымъ смуткомъ.

*) Смерека—ялына.

— Грынѣку, выпусты іі,—скрыкнувѣ винѣ.

— Отѣ то, бувѣ бы я дурнемѣ!—видказавѣ Грынѣко.—Добре, що іі маю. Не хай мени грає!

И поштурхавшы затычкою, зновѣ прытулывѣ ухо до смерекры й радисно прыслухувався досытѣ довгу хвылю, а в-кинці сказавѣ:

— Але грає! Бигме, що гарно грає!

— Пусты іі, Грынѣку, пиду тоби худобу зѣ Глыбокои дебри завернуты.

— Йди, безуме, чого тоби захотилося! Не пущу іі, бо мени не хочеться. А худобу завернуты ты й такѣ пидешѣ.

Иванѣ не выпирався, бо знавѣ напередѣ, що такѣ буде, а колы бѣ того не хотивѣ учыныты, то старшый пастухѣ ще й вѣ каркѣ його набѣе. Та все-такы спробувавѣ поставытѣся на упирѣ зѣ иншого боку.

— Ну, то я самѣ іі выпущу!

— Ани мени важся!—скрыкнувѣ Грынѣко.—Се моя муха! Я іі зловывѣ и буду іі тута трыматы, докы мени сподобаеться. А якѣ бы ты мени поважывся ій выпустыты, то такый тоби празныкѣ

справлю, що тобі нічого більше не буде треба!..

Грынько бувъ старшый, дужчый, смилишый видъ Ивана, а надто бувъ багацькый сынъ и мигъ Иванови допекты тысячными способами, колы бѣ тилькы захотивъ. Тожъ Иванъ не всмилився задыратися зъ нымъ, тимъ більше, що Грынько все ще стоявъ коло смереки, держучы рукою затычку й видъ часу до часу прислухався до грання ув'язненои мухы.

— Але жъ то грає!—радисно скрыкнувъ Грынько.—Ще я не чувъ мухы, яка бѣ такъ грала. Послухай лышень, Ивасыку!

Иванъ хвылю вагувався, а въ кинци немовъ щось попхнуло його до смереки, прыложывъ ухо и слухавъ. Пыскъ не перестававъ и проймавъ його холодомъ. Якийсь глыбокий жалъ пробиравъ його. А колы в-кинци видирвався видъ смереки й пишовъ дали за худобою, то розпучливый жалибный бренькить немовъ усе бигъ за нымъ на-злогинъ, сверлувавъ и мучывъ його. Довго Иванъ не мигъ заснуты тои ночи, а й у-ви сни бачывъ нещасну муху зашпун-

товану въ деревѣ, чувъ ѿ пыскъ, але въ сто разъ голоснишый, немовъ зойкъ витру въ скальныхъ заламахъ або немовъ завидъ жинкы надъ мерцемъ.

— Ни вже, будь, що буде, а завтра мушу ѿ выпустыты!—сказавъ Иванъ самъ до себе.—Скоро тилькы худобу выжену до лѣса, заразъ побіжу до тої смереки й вытягну затычку. Нехай собі бідна муха летыть до своєї хаты!

Зъ тою постановою Иванъ заснувъ.

Та тилькы на другый день не такъ сталося, якъ винъ собі уложивъ. Господыня збудылася трохи запизно, а покы подоила коровы, покы прылагодыла Иванови до торбы йижу на весь день до лѣса, покы Иванъ дигнавъ худобу зъ села до лѣса, вже сонечко на небі підійшло „на дві коцюбы“. Коли Иванъ зъ своєю худобою прыбувъ до вчерашньої смереки, заставъ тамъ уже всихъ другихъ пастухивъ. Грынко розповідавъ имъ про муху, показувавъ затычку и вси одынъ по другимъ прытыкали вухо до смереки, а послухавшы довшу або коротшу хвилью, потверджувалы, що „славно бестія грає“.

— Ага, ось иде Иванъ Линюхъ!—
скрыкнувъ одынъ пастухъ, побачившы
Ивана.

— И якъ звичайно, останній надла-
зыть!—додавъ другой.

— А знаете,—сказавъ Грынко,—винъ
учора мало що не плакавъ за отсею
мухою!

— Якъ то, за мухою?—запыталы вси
гуртомъ.

— Ну, такъ. На мылого Бога мене
просывъ, щобъ ѿи выпустывъ.

— А то для чого?

— Або я знаю. Казавъ, що йому ѿи
дуже жъ то жалъ.

— Жалъ йому мухы! Ха, ха, ха. Му-
шачый тато!—сміялыся пастухы, скачу-
чы довкола Ивана ѿ поштуркуючы його
зо всихъ бокивъ.

— Е, дайте йому спокій! — сказавъ
оденъ.—Може то його маты, або баба-
видьма по смерти мухою перекинулася,
то винъ такъ за неѿ просыть!

Хлопци дивно якось глыпнули по
соби пры тыхъ словахъ. Прыкро имъ
зробылося, замовкы. Ажъ старшый па-
стухъ, парубокъ може двадцятилитній,
розбуркавъ ихъ.

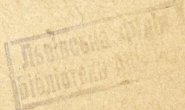
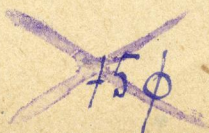
— Що вы, дурни, дурныцю выгадуєте! Махайте за худобою! А колы Грынько зловывъ соби муху й хоче и тутъ для музыкы трыматы, то нехай нихто не сміє ии выпускаты! Розумієте?

Симъ день тривала та музыка; симъ день ув'язнена муха бренила въ дереву. Иванъ самъ не знавъ, що зъ нымъ діялося черезъ тыхъ симъ день. Муха въ смереци не сходила у нього зъ думкы. Колы йивъ, заразы соби прыгадувавъ:—а муха тамъ десъ бренишь, пыщыть, зъ голоду гыне!—Колы лягавъ спаты, думалось йому:—а муха тамъ не мае спочынку, все пыщыть!—Колы будывся, перша його думка була:—а муха тамъ десъ пыщыть у питъми, не бачыть сонечка, до котрого такъ полыскувалася и крыльцямы мерехкотила!..—И хочъ пасучы худобу, часто переходывъ коло той смереки, то все застававъ тамъ когось зъ пастухивъ, що слухавъ „музыкы“—того бренькоту мухы. Инколы й самъ винъ прытыкавъ ухо до смереки й за кожнымъ разомъ дизнававъ вражиння такого жъ само сыльного, якъ и за першымъ разомъ. Може буты навить, що й застрягли йому въ памяти

слова пастуха, що муха та може бути його мати або баба, переминена за кару въ таке створиння, бо инакше — видкы жъ бы у нього брався такий жалъ, колы вси други тилькы втишаються „музыкою?“

А бренькить у смереци за кожнымъ днемъ ставався що-разъ слабшый. Въ кинци сьомого дня, колы Иванъ нарешти першый прыбувъ до лиса й не заставъ никого коло смереки, винъ выд-важывся вытягнуты проклятушу затычку, щобъ выпустыты муху на волю. Але муха зъ диркы не вылазыла. Прытулывъ ухо до смереки—ничого не чуты. Встромывъ у дирку тоненькый патычокъ, але въ дирци нищо не ворущылось. Ось винъ устромывъ назадъ давню затычку, щобъ други не казалы, що винъ муху выпустывъ. Ще разъ прытулывъ ухо до смереки и надслухувавъ уважно, але бренькоту не було чуты. Очевидно, муха здохла зъ голоду и муки.

А теперъ наразъ, по чотырнадцаты рокахъ въ уха його вризалось, мовъ вистря голкы, те саме бренькотання, яке колысь черезъ симъ день, день по

дневи чувъ винъ у смереци. Винъ мывоволи затремтивъ и оглянувся доврола. Боже, чы жъ се була бъ ричъ можлыва? Винъ стоявъ якъ разъ коло тои самои смереки, въ якій передъ чотырнадцятьма рокамы його пустотлывый товарышъ Грынько зашпунтувавъ нещасну муху. Що бильше — въ смереци стырчавъ ище той самый патычокъ, що тоди Грынько уткнувъ бувъ у дирку за мухою. А той тонесенькый бренькить — видкы винъ розлягався? Иванъ однимъ духомъ скочывъ до смереки, прытулывъ ухо — и мало не зомливъ. Жалибный, болючый и наскризь проймающий бренькить справди выходывъ изъ тои шпаркы, затканой патычкомъ!

За однимъ сыльнымъ махомъ Иванъ вытягнувъ затычку.

Якесь тяжке, глыбоке зитхання пройшло по цилимъ лиси и голосною луною видизвалося въ Ивановій души. Потимъ хвылына мертвои тыши. Потимъ щось тыхесенько зашелестило въ щилыни дерева. А потимъ звильна зъ щилыны почало щось высуватыся. Иванъ зъ незказаннымъ жалемъ и спивчуттямъ вдывлювався въ ту чорну крапку, въ

якій, бачылось, пизнававъ чорни лап-
кы й чорну, блыскучу голову мухы.
Але чы жъ се була муха? Чорни лапкы,
колы до ихъ блыжче прыглянувся, вы-
далысь йому почорнилымы, кистлявы-
мы рукамы, зовсимъ подибнымы до
людськихъ; ба й голова почала наби-
раты людської подобы, почала бильша-
ты, зминюваты барву и выглядъ. Иванъ
остовпивъ зъ переполоху й закрывъ
лице рукамы. А колы по хвыли вид-
нявъ руки, передъ нымъ стоявъ дидъ
зъ довгою бородою, скулений, зъ лы-
цемъ, що выявляло несказану втому й
ослабленню, въ одежи незвычайній, фан-
тастичній—не то пустынника, не то
божевильного.

III.

— Всяке дыханіе да хвалить Госпо-
да!—скрыкнувъ переляканий Иванъ.

Дидъ усмихнувся жалибно й про-
стягъ до Ивана обыдвы руки.

— И я хвалю, сынку, и я хвалю,—
Охъ, спасыби тобі, небоже, сторыцею
спасыби, що ты вызволивъ мене зъ сеи
страшенной темныци!

— То... се... вы булы, дидусю?—пробулькотивъ Иванъ, не знаючи, що мае сказаты й до кого говорыты.—А я думавъ, що се муха...

— Ой, муха, сынашу, муха! Ворогъ мій тяжкий перекинувъ мене въ муху й гонився за мною чорною жовною, а колы я передъ нымъ сховався до сеи шпары, то винъ шепнувъ тому дурному хлопчыськови, щобъ мене заткавъ килкомъ! Ой, та й перетерпивъ-же я, перетерпивъ, Боже мій єдиный!

— Але хто жъ вы такой, дидусю?—запытавъ Иванъ.

— Я, сынашу, Дидъ бескыдський—може чувавъ що колы про мене?

— Дидъ бескыдський? Той самый, що про його казкы на вечерныцяхъ розказують?

— Той самый.

— Що про його говорятъ, що пидъ землею живе й Довбушевыхъ скарбивъ пыльне?

— Той самый.

— А правда се, дидусю, що тыхъ скарбивъ така сыла, що й на двадцять чотыри возы бъ ихъ не забравъ?

— Далеко бильше, небоже.

— А правда се, що вы на Чорногори обернули до горы дномъ той камнь, на якому Довбушъ выкувавъ хрестъ на знакъ, що пидъ тымъ каминемъ є хидъ до печеры зъ його скарбама, такъ що теперь ниhto ани того каминя, ани того входу виднайты не може?

— Правда, сынашу, правда. Пидирвався я пры тій роботы, ажъ мени щось въ крыжахъ триснуло, такъ що видъ тоди выпростуватысь не могу.

— Такъ вамъ и треба! — скрыкнувъ Иванъ. — Було не лакомытыся на чужи скарбы, що може бѣ не одному бидо-ласи въ прыгоди стали.

Дидъ довгымъ, сумовытымъ по-глядомъ змирявъ Ивана.

— Ой, сыну, сыну, — сказавъ, — яка жъ ты ще дытына!

— Добре вамъ казаты: дытына! — скрыкнувъ обуреный Иванъ. — А ось якъ бы вамъ прыйшлося такъ, якъ мени, на кожый кусныкъ хлиба, на кожную мизерну лахманыну такъ тяжко гаруваты та зносыты людськи прымхы. то певно бѣ вы не тои заспывалы!

Дидь ничого на се не видповивъ, тилькы раз-у-разъ жалислыво хытавъ головою.

— Але що жъ се за такой вашъ ворогъ, — спытавъ перегодомъ Иванъ, — що васъ запакувавъ у отсю щилыну?

— Се ~~се~~ найстаршый опырь и чаривныкъ зъ Бусовыщъ. Мавъ винъ здавна на мене злисть, ще за-для небижки жинкы.

— То вы й жинку малы? — скрыкнувъ Иванъ.

— А якъ же, сынку, мавъ! И лышыла мени однимъ одну дытыну, донечку. Господы мій, що то тамъ зъ нею сталося! Чотырнадцять литъ, якъ одинъ день, тому лышывъ я ии, ще въ колысци, малесеньку, тилькы мій слуга, старый Віюкъ слипый, остався пры ній. Чотырнадцять литъ я промучывся въ тій проклятій шпарци, тужачы не стилькы за волею, за лисомъ, скелямы та горами, скильки за моею коханою дытыною. Ой, сыну, що я перетерпивъ за тыхъ чотырнадцять литъ, що я перетерпивъ! Але Господу Богу слава, теперь усе мынуло, теперь я вильный! Ты, сынку, мене вызволивъ, и я тоби виддячуся. Ходы за мною до моеи хаты.

Веды мене, небоже, бо я такой змученный, такой ослабленный, що не знаю, чый здужавъ бы доволоктысь до-дому.

— А далеко вашъ димъ?

— Димъ мій, сынашу, великий. Коли бъ мы тилькы добралися до першого входу, то тамъ я вже дамъ собі раду.

— То добре, ходимо!—сказавъ Иванъ.

Дидъ поступывъ пару крокивъ, але заразъ же мусивъ систы на пеньку.

— Ни, сынку,—сказавъ стогнучы,--не могу я йты. Ще разъ мушу въ тебе просыты ласкы. Визьмы мене на плечи, пронесы старого, не пожалуешь своего труда.

Хочъ и який линывый бувъ Иванъ, та сымъ разомъ винъ не дався довго просыты и взявъ Дида на плечи. Старый бувъ легесенький, якъ перо, такъ що Иванъ майже не чувъ його тягару на собі и йшовъ зовсимъ вильно.

— Ось туды, сынашу, ось туды!—сказавъ Дидъ, показуючы Иванови зарослу, майже непримитну лисову стежечку, що вела стримко пидъ гору и, бачылось, губылася въ гущавыни.

IV.

Зразу нись Иванъ Дида на плечахъ зъ охотою й не чувъ ніякого тягару. Стежка, зразу доволи невыгидна, потому пишла по ривному, а дали скотылася внызъ. Але колы описля прыйшлося лизты зновъ пидъ гору, колы Иванъ килька разивъ спотыкнувся, колы килька буковыхъ галузокъ цвигнуло його по лыцю, пробудылася його натура, и винъ почавъ воркотиты. Зразу стыха, а де дали, все голоснише.

— Що я дурень, сього хіба слипый не побачыть!.. А щобъ тебе трыстенный зъ такою коренюкою: мало чоловикъ не впавъ!.. Чы чорты мене пидвели дряпатыся десь кудысь на лысу гору!.. И по яку другу голову я властыво туды плентаюся?.. — Таки и тимъ подибни урывани речення часъ видъ часу вылиталы зъ його усть, и винъ разъ за разомъ енергично спльовувавъ и зовсимъ не енергично охавъ та постогнувавъ.

Дидъ тымъ часомъ сыдивъ спокійно на його карку, звисывшы йому обыд-ви ноги на груди, и бачылось, що

зовсимъ не чувъ Иванового воркотання. Та все-таки дивна ричь: видь хвыли, колы Иванъ почавъ воркотаты, почувъ такожъ на соби де-який тягаръ. Зразу незначный, але разомъ зъ тымъ, якъ зростала його неохота, збільшувався й тягаръ. Спочатку Иванъ мавъ таке почуття, що несе сокрыу за реминемъ, пизнише—що має на плечахъ невеличку боклажку горилки; по якимось часи—що двигає порядну в'язку дровъ. Ривночасно почало йому здаватися, що подорожъ його тягнеться щось дуже довго. Чувъ, що рясный питъ його обливає и въ грудяхъ починає йому не ставаты духу. Воркотання переминылося въ голосне нарикання:

— Ой, доле моя проклята!—бидкався Иванъ, важко ступаючи пидъ гору по каменюкамъ.—Колы жъ ты перестанешъ кепкуваты надо мною? Думавъ чоловікъ, що соби капыночку видпочыне въ лиси, але де тобі! Пидкусывъ мене нечыстый вытягнуты той патычокъ и выпустыты отсе старе страховыще, а теперъ на, маешъ: несы його на плечахъ, ще чортъ знає куды. Тай тяжки жъ ти порохняви костомахы, Господы! Немовъ

бы мени цилу гору на плечи втелющывъ!

И справди тягаръ на Ивановыхъ плечахъ робывся де дали, то тяжчий. Винъ чувъ, що весь пидъ нымъ подається, що колина пидъ нымъ дылько-тять, що въ очахъ йому темніе, що млисть на нього б'е. Йому бачылось, що не встоить довше, що мусыть упасты. Хотивъ зупынытыся, спочыты, виддыхнуты, але якась невыдыма сыла не тилькы не давала йому впасты, але навить зупынытыся на однимъ місци не дозволяла. Ишовъ та й ишовъ дали.

— Диду, ей, Диду!—стогнавъ Иванъ, вже не на жарть умливаючи.

— А чого тобі, сынашу?—запытавъ Дидь.

— Який бисъ изъ тебе такой тяжезный?

— Я, сыночку?—лагидно видказавъ Дидь.—Сныться тобі, небоже. Куды вже мени по чотырнадцятылитній темныци та тягару набраты?

— Якъ то сныться мени?—ледве сопучы, видказавъ Иванъ.—Але жъ, Диду, адже я падаю, ломаюся, гыну пидъ твоимъ тягаромъ!

— Не бійся, рыбонько,—спокійно видававъ Дидь.—Се тилькы такъ тоби здається.

— Що се, ты ще кепкуешъ изъ мене, старый костогрызе?—сылувався крыкнути, але тилькы пропыщавъ Иванъ.—Ни, не хочу довше двыгаты тебе. Злизай!

— Йды, йды, серденько!—зъ незворушенимъ супокоемъ сказавъ Дидь.

И Иванъ справди йшовъ, хочъ и якъ не хотивъ, хочъ и якъ страшенно бувъ зислабъ. Винъ дряпався все пидъ гору та пидъ гору, а й гора та теперъ выдалася йому безмежно високою та стримкою.

— Але я не хочу йты! Не хочу тебе двыгаты!—пыщавъ Иванъ.—У мене лехке розирветься зъ натугы.

— Ни, не бійся, не розирветься,—потыщавъ його Дидь.

— Але я не хочу! Не хочу! Чорте, злизай зъ мене!—просывъ и лютывся Иванъ.

— Але, сыночку, адже жъ ты мени слово давъ. Та й заплату маешъ видъ мене дистаты.

— Нехай тебе громы б'ють зъ твоєю запластою! Ничого не хочу, тилькы злизь! Дай мени спочыты хвылыну!

— Йды, йды, небоже, — мовывъ Дидь. — Вже недалеко.

Злисть Иванова переминылася въ розпуку. Тягаръ на його хребти бувъ страшенный. Очи вылазылы йому зъ головы, кровъ у жылахъ товклася такъ сыльно, що, бачылось, ось-ось потри-скаються жылы, розирветься сердце. Дидови ноги, що обхоплювали його по-пидь пахы, пеклы мовъ розпечени шыны. Николы навить у-ви снѣ Иванъ не мигъ уявыты собѣ бильшого труда, страш-нишой натугы. Безвыхиднисть його ста-новыща побильшувало ще те, що винъ чувъ себе безсылнымъ скинуты зъ себе той надлюдський тягаръ, даты пильгу свой натузи. Чувъ себе вже не самостійною истотою, не робитныкомъ, який може робыты, а може й спочы-ваты, колы йому не хочеться робыты, не власновильною робучою сылою, що свидомо орудуе своимы рухамы, але чувъ себе чымось похожымъ на те зер-но, що, попавшыся мижъ млынове ка-мишня, выконуе, правда, якісь быст-

ри, безпам'ятни рухы, але заразомъ що хвыля тратыть частыну своей истоты и само робыться тилькы частыною, проявомъ тои велычезной почвары—праци. Иванъ справди циле свое жыття чувъ себе невилыныкомъ праци, але николы ще те чуття не було такє сыльне, такє страшенно болюще та догрызлыве, такє повне отруты та розпуку, якъ въ отсій хвыли, въ хвыли найтяжчої втомы, якои тилькы зазнавъ доси въ жыттю. Вмерты, цилковыто, моментально щезнуты зъ ряду живыхъ истотъ—выдалось йому теперь найвыщымъ вершкомъ бажання, найбильшымъ щастямъ. Позбутыся жыття—адже жъ се значыть позбутыся труду, вырватыся зъ путь того невмолымого тырана—праци, що видъ найраньшой молодосты такъ важко поклала на нимъ свою руку. Смерть—то одынокый выхидъ для такихъ, якъ винъ, нещасныхъ, то видпочывокъ, то свобода!..

Ишовъ власне зъ своимъ тягаремъ по-надъ краємъ безмирно глыбокого та пропастного яру. На дни його було темно, клубылыся бури туманы. Велычезни смереки, що росли въ глыбыни, выда-

валысь Иванови зъ горы не бильшымы видъ корчивъ яливцю. Тутъ же просто Ивановыхъ нигъ, але може на якихъ сто сажнивъ нижче выстобурчувалася велычезна гостра скала, мовъ затулений пястукъ, найиженный велычезнымы бо-родавками.

— Почекай, прокляте страховыще,— воркотивъ Иванъ.— Не хочешъ ты мене пустыты, то й я тебе не пушу!

И вхопывши обома руками що сылы Дида за ноги, Иванъ однимъ розпучлывымъ порывомъ шарпнувся въ бикъ зо стежки и повалывся въ безодню.

V.

— Ну, ну, ну, ну! —сказавъ Дидъ и першый разъ засміявся тихымъ, сердечнымъ смихомъ.

Иванъ росплющывъ очи. Що сталося? Де се винъ опынывся?

Побачывъ себе на кам'яній платформи, коло входа въ тисну кам'яну пещеру. Скала, що выстобурчылася велычезнымъ пястукомъ, заслонювала выгядъ на яръта сусидни горы.

— Та й горячий же ты, хлопче, у, який горячий!— мовывъ усмихаючысь Дидъ. — Тилькы що я хотивъ тебе просыты, щобъ ты звернувъ зъ стежки трохи направо, а ты вже й самъ туды вырвався.

Ни зъ сього, ни зъ того почувъ Иванъ, якъ горяча хвыля встыду обилляла все його тило. Не мигъ ище очунятысь. Чувъ себе такъ якось непохоже на те, що переживъ передъ хвылею, що се недавно выдавалось йому чымось не схожимъ до правды, казочнымъ, геть-геть замерклымъ. Адже жъ винъ кынувся въ пропасть! Що жъ се зъ нымъ діється? Винъ спробувавъ рушатись, думаючи, що се тилькы йому snyться й винъ може лежыть зомлилый на дни пропасти. Але ни! Бувъ здоровый, цилый, не сонный. и не чувъ ани слиду тои втомы, яка ще передъ хвылею доводыла його до розпуки. Навпаки, чувъ себе здоровымъ, крипкымъ и зовсимъ вильнымъ.

Встыдався теперъ глянуты на Дида, що вже не сыдивъ у нього на коркошахъ, але стоявъ побичъ нього и щось нышпорывъ у скали, колы-не-колы

звертаючы на нього насмишкуватый поглядъ.

— А що, сынашу,—сказавъ Дидъ, вгадуючы його думкы,—а не казавъ я тобі, що се такъ тилькы тобі здається, колы ты мени дыва розказувавъ про мій тягаръ? Ей, хлопче, хлопче!

Дидъ покивавъ головою, немовъ бы мавъ ище щось сказаты, але вважававъ видповиднымъ сховаты се для себе.

— А чому жъ мени такъ здавалося?—спытавъ Иванъ.

— Сказаты тобі по правди, то тобі не зовсимъ и здавалося. Є вѣ тебе щось слабе, але не тило. Тило, небоже, маєшь здорове, що й казаты. А ось воля вѣ тебе хора. А ты знаєшь, якъ стари люде кажуть, що хто не хоче, то гирше, нижъ не може.

Дидъ говоривъ се такъ добродушно, що Иванови якось ани на думку не прыйшло ображуватыся, хочъ сильськыхъ господаривъ, яки йому не разъ подибне говорылы, винъ ненавидивъ и уважавъ за своихъ найтяжчихъ ворогивъ та гнобытеливъ. Дидъ тымъ часомъ видлупывшы своїмы высохлымы пальцями кусень скалы, вынявъ зъ щи-

лыны великий золотый ключъ, оглянувъ його пыльно, мовъ старого знайомого й выдымо зрадивъ, якъ дытына. Поблыскуючы ключемъ до сонця, винтъ полизъ у темне гырло печери, въ якій на кинци булы потайни двери.

— Ходы зо мною, сыночку,—сказавъ до Ивана.—Вступы до моеи хаты, будешъ у мене гостемъ. Та й побалакаемо, колы хочешъ.

Дидь видимкнувъ двери, за якими показався довгий, темный, вузький корыдоръ, выжолобленный у скали. Тымъ корыдоромъ ишли воны довго, дуже довго, якъ бачылось Иванови. Часу того выстарчыло бодай на те, щобъ його веселый та энергичный настрій знову зминувся на якусь знеохоту. Вже навить Иванъ почавъ соби въ думци бурчаты й запытуваты себе самого, який чортъ казавъ йому лазыты по якихось мышачыхъ норахъ, зъ якихъ може й виходу ніякого нема. Ажъ ось Дидь зупынився, закрегинцавъ ключемъ и видчынывъ други двери.

Лагидне зеленковате свитло вдарило Иванови въ очи, але не разыло ихъ зовсимъ. Зробывшы ще килька крокивъ,

винъ побачывъ себе въ велычезній кам'яній свитлыци, пышно прыкрашеній усякымы фантастычнымы ризьбама та выстеленій бляшкама зъ чыстогa срибла. Вси мебели въ тій свитлыци булы зъ гнутыхъ жылъ зализа и срибла, на якихъ лежалы плиты зъ прозирча-стогa гирс'кого крышталю або фіолетовогa аметысту. По куткахъ выбрызкувалы натуральни фонтаны, освижуючы повітря, а на середыні въ майстерныхъ козубахъ горила найчыстиша жывыця и яливцеви ягоды, розливаючы свижий духъ лисивъ и полонинъ.

Дидъ наблизывся до одного стола и своимъ золотымъ ключемъ трычи вдарывъ объ крышталеу плыту.

— Віюку!—крыкнувъ винъ, и голасъ його, на свити такой тихый, похожий швыдче на бренькить комарыка, ніжъ на людську мову, тутъ гремивъ мовъ могучый водопадъ и розбудывъ стократный видгоминъ десь у далекихъ, безмежно просторыхъ пидземелляхъ.

Ще не перегомонивъ той видгоминъ, що гучною хвылею котывся зъ пещеры до пещеры, колы втимъ десь далеко-далеко почувся глухий лускить, немовъ гупан-

ня вельчезной ступы. Лускить той пов-
торявся мирно разъ-за-разомъ, звильна
наблыжаючысь до ныхъ, и въ кинци
побачывъ Иванъ, якъ изъ смерку даль-
шихъ печеръ вырынула якась постать
вельчезна, схожа на колоду дерева,
оброслу рапастою корою, зъ вузловатымъ
кориннямъ и розчепиренымы гылякамы.
Се бувъ Віюкъ, невидступный слуга Ди-
дивъ, сторожъ и опикунъ лисивъ бес-
кыдськихъ, про якого Иванъ ще зма-
лечку багато наслухався въ казкахъ.
На силу на превельку въ тій живій
колоди здужавъ Иванъ видризныты стра-
ховынне головыще, обросле жмутами
сухого моху та корявымы грибами за-
мистъ волосся. Очей почвары не мигъ
Иванъ добачыты, бо воны були захова-
ни пидъ довжезными навислымы віями
зъ товстои коры. Гылякы й кориння —
се були його руки й ноги.

— Хто мене клыче? — гробовымъ, глу-
хымъ голосомъ запытавъ Віюкъ, наблы-
жаючыся до дида.

— Се я, Віюку, — сказавъ Дидъ.

— Пане мій! — крыкнувъ Віюкъ, — се
ты? Чы жъ то може бути? Дай, нехай
доторкнуся твоєи руки!

Дидь подавъ йому руку, а Віюкъ, доторкнувшись їи, беркыць передъ Дидомъ на землю, и важке, глыбоке хлыпання потрясло цылымъ його незграбнымъ тиломъ.

— Бидный мій пане,—хлыпавъ винь,—де жъ ты бувавъ такъ довго?

— Потому про се поговоримо, Віюку,—сказавъ Дидь.—А теперъ скажи мени, що діється зъ моею дочкою?

— Дочка твоя здорова, выросла вже така велика, тилькы все плаче за тобою. Мы вже думалы, що ты николы не вернешся.

— Иды, Віюку, прыкльчъ мени їи сюды!

— Сюды? Але жъ, пане, чую, що тутъ е ще хтось кримъ тебе, якась сыра душа. А ты знаешъ, що твоя дочка не сміе бачыты сырои души.

— Не бійся, Віюку,—видказавъ Дидь.—Знаю се добре. Але знай, що сыра душа, про яку говорышъ, се той мылосердный чоловікъ, що мене вызволивъ зъ тяжкой в'язницы. Я повиненъ йому буты вдячнымъ, Віюку, и хочу йому виддячыты. Иды тилькы, йды по мою

дытыну. Закымъ обое сюды вернете, сього чоловика вже тутъ не буде.

Віюкъ уставъ и погулавъ зновъ у далеки печеры та швидко втонувъ у темряви.

VI.

Колы Віюкъ видійшовъ, Дидъ обернувся до Івана.

— Ну, що жъ, сынашу, пора тобі додому. Скажы жъ мени, чымъ можу тобі виддячыты?

Іванъ стоявъ, мнучы шапку въ руци, и не казавъ ничого. Дидъ довго, прониклывымъ поглядомъ дывывся на нього, а дали сказавъ:

— Слухай Іване! Чувъ я твои нарикання на нещасну долю, на тяжку неволю, що іи терпышь. Ты вызволивъ мене зъ неволи, то справедливисть наказуе, щобъ и я тебе вызволивъ зъ твоеи неволи. Такъ скажы жъ мени, чого бъ ты найбільше бажавъ собі въ жыттю?

Іванъ усмихнувся широко, показавшы два ряды білыхъ, здоровыхъ зубивъ.

— А чого жъ, Дидусю, можу я иншого бажаты, якъ не того, чого бажае кожный бидный чоловікъ? Щобъ не буты биднымъ, щобъ не турбуватися тымъ, що буду завтра йисты, въ що одягнутысь, де спаты буду... Щобъ мигъ хочъ на хвылыну видпочыты соби видъ тои тяжкой, безупынной праці.

— Такъ тоби дуже праця докучыла?

— Ой, Дидусю, такъ докучыла, що й сказаты не можу. Ненавыджу їи усією душею. Бо й за що жъ маю їи любыты? Гляньте на мои руки, на мои ноги, на мои плечи. Майже видколы на свить народывся—працюю, гарую, якъ худобына, а що маю зъ тои праці?

Задумався Дидъ.

— Тяжке твое становыще, сынашу, и я справди не знаю, чымъ тоби найлиппше допомогты. Давъ бы я тоби грошей,—у мене того добра не купыты, та ты знаєшь, небоже, гришъ—якъ вода, не кожный зуміє вдержаты його въ жмени. Гришъ до грошей иде, то швыдко рижни жыды, хрещени й нехрещени, довели бъ тебе до того самого стану, въ якимъ теперъ еси.

— Ну... але... може бѣ я... якось...— пробубонивъ Иванъ, чухаючы потылицю.

— Ни, хлопче, ни!—видказавъ Дидъ.— Ты бѣ тилькы розпывся, розпустывся та й на тимъ край. Не тилькы бѣ грошей пры соби не вдержавъ, але й самъ бы пропавъ,—знаю се добре. А я не хочу, небоже, щобъ ты мене потому проклинавъ.

— Бигме, що не буду!—поспишывъ крыкнуты Иванъ.

Усмихнувся Дидъ добродушно на той выкрыкъ, але зробывся зновъ поважний.

— Ты, хлопче, не думай, що я жалую для тебе золота. Дывысь ось тутъ... и Дидъ показавъ въ однимъ кутку печеры насыпану велычезну купу того металю, що жевривъ, мовъ купа горючого вугля,—я мигъ бы тоби заразы даты набраты соби зъ отои купы, скильки бѣ тилькы ты мигъ додвыгаты. Але вирь мени, знаю добре, що се була бѣ лыха заплаата за твою послугу. Дамъ тоби шось лишне, шось таке, що тоби стне за всяки гроши и скарбы, а заразомъ вызволить тебе видъ тои неволи, яку такъ ненавыдышь,—видъ праці.

— Ой!—радисно скрыкнувъ Иванъ.

— Та до того щось таке,—говорывъ дали Дидъ,—чого въ тебе ниhto не видбере, на що ниhto не лакомыться, чого никола не згубышь. Ось маєшь!

И дидъ узявъ простый мосяжный перстинь, що лежавъ на одному столи, грубый и незграбный, такой, яки жыды продають сільськымъ парубкамъ по пять крейцаривъ *).

Иванъ дывывся на дида широко вытрищенымы очыма, немовъ хотивъ сказаты: такъ отсе має буты дарунокъ цинниый видъ купы золота?

— Визьмы, небоже,—мовывъ Дидъ,—и не суды сеи ричи зи зверхнього выгяду. Непоказна вона,—то правда, а про те се найцинниша ричъ зъ усихъ, яки маю. Се перстинь чудодійный. Хто його носыть, той никола ни про що не журыться, тому сповняються вси його замыслы, вси бажання. Той усе, чого тилькы хоче, все осягне безъ працы.

— Чы то може буты! — скрыкнувъ Иванъ и простягнувъ руку по перстинь.

*) Крейцаръ—австрияцкы гршны, трохи менши за копійку.

— Не думай, що я хочу тебе ошукаты, — сказавъ Дидь, подаючи йому неоцинений перстинь. — Побачышъ швыдко, що мовлю правду. А втимъ, якъ бы колы мій дарунокъ тоби не подобався, можешъ мени його вернути. Тилькы прыйды до лиса, туды, де ты вызволивъ мене зъ в'язныци, и крыкны трычи: „Диду!“ та вдарь палыцею по дереви, то я заразъ тоби явлюся.

— О, я думаю, що не матыму потреби васъ трудыты, колы тилькы се правда, що вы кажете, — скрыкнувъ на радощахъ Иванъ.

— Не маю звычаю брехаты, — суворо видмовывъ Дидь. — Отже ще разъ тоби говорю: якъ тилькы мій дарунокъ колы небудь почне тоби обрыдаты, то ты прыйды й закличъ мене, — я визьму його назадъ. Въ ніяки инши руки, кримъ твоихъ, винъ не пиде й нікому, кримъ тебе, служыты не буде, — се пам'ятай. А якъ виддасы його мени, то я тоби въ замину за нього дамъ який инший дарунокъ, що соби самъ выберешъ. Ну, а теперъ иды й бувай здоровъ!

За килька хвылынъ Иванъ бувъ уже на свити.

VII.

Опынывшысь на вольнимъ, яснымъ свити, Иванъ зачудуався не абы-якъ. Колы недавно тому йшовъ зъ Дидомъ, то йому здавалося, що бувъ у якійсь сторони зовсимъ невидомій, середъ величезныхъ скалъ, трохи не до самого неба высокихъ гиръ и бездонныхъ яривъ. А теперъ винъ побачывъ себе въ мисцевости, добре йому видомій, де лисъ бувъ ридкый, горы не высоки, скалъ ани слиду, та й яры не глыбши по-надъ звычайну миру гирськихъ провалливъ. Змиркувавъ Иванъ, що винъ недалечко того мисця, де сидивъ недавно, увійшовшы въ лисъ, и де лышывъ свою сокрыу зарубану въ пеньокъ. Туды винъ и попростувавъ.

Винъ ишовъ, не можучы зразу розмиркуваты докладно все те, що зъ нымъ сталося. Чувся тилькы дуже вдоволеннымъ, спокійнымъ и певнымъ, мовъ пляшка наповнена водою ажъ по саму шыйку. Навить йисты йому не хотилося. Одно тилькы знавъ, що може бажаты, чого хоче, и все йому буде сповнене.

Та тилькы не знавъ ище, чого мае бажаты.

Перше, що йому стало въ пам'яти, була сокыра и дрова.

— Отъ якъ бы то,—подумавъ собі Иванъ,—закымъ я прыйду на мисце, моя сокыра була така мудра й сама дровъ нарубала, а господарь щобъ збожеволивъ, та зъ возомъ по ти дрова сюды выйихавъ,—отсе було бъ гарно!

Въ тій хвили Иванъ почувъ справи вѣсти въ лиси страшный стукитъ та трискъ, немовъ бы сто сокыръ наразъ пустылося рубаты сухе галуззя. Майже ривночасно почувъ такожъ туркитъ и бренькитъ воза, що йихавъ по неривній лисовій доризжци. Покры дійшовъ до свого мисця, вже господарь кинчывъ накладаты на визъ сухи гылякы. Набиръ бувъ велычезный и господарь дуже вдоволенный.

— Добре ты зробывъ, небоже,—мовывъ винъ до Ивана,—що такъ розпорядывся. Тилькы що мы скинчылы въ поли свою роботу, колы отсе прыбигъ той хлопчыкъ, що ты його пиславъ. „Дядьку!—каже,—казавъ Иванъ щобъ вы заразъ йихалы до лиса. Винъ дровъ наладывъ

гукъ, а лиснычый по обиди пойихавъ до миста и черезъ помылку лышывъ рогачку росчынену“. Ну, але жъ ты, небоже, мусивъ звыватися, колы за пив-годыны здужавъ назбираты й нарубаты таку велычезну купу сухарыны! Та жъ сього бъ иншымъ разомъ и два хлопы за цилый день не наладылы! Я й не думавъ николы, що зъ тебе такый робитныкъ. Знаешъ, сыхъ дровъ намъ выстарчыть до самой глухой осени.

Иванъ слухавъ сеи похвалы, й хочъ ій не дывувався, бо знавъ, якъ воно все склалося, то все-такы робылося йому якось трохи встыдно. Тому-то кынувся допомогаты господареви складаты дрова на визъ, але де тамъ! Все, чого тилькы торкнувся, летило и рвалося йому зъ рукъ и укладалося само на те мисце, де було треба, укладалося далеко липше и щильнише, ніжъ бы се зумивъ бувъ зробыты самъ Иванъ. Хотивъ бодай допомогты господареви обвязаты наладованый визъ зализнымъ ланцюгомъ, щобъ набиръ добре дёржався, але й до ланцюга не мигъ дотулытыся—той тилькы мыгнувъ, дзоркнувъ, визъ затрищавъ и вже бувъ обвязаный

и обтягненный такъ, немовъ бы його тягло десять хлопивъ. Визъ бувъ готовый. Господарь вже запрягавъ кони. Рушылы.

— Ой, Иване,—скрыкнувъ переляканный господарь, глыпнувши зъ боку на велычезну фуру дерева, супроты якои мизерни мужыцьки коненята выглядалы достоту мовъ мыши,—що жъ се мы наробылы! Такого тягару мы й зъ мисця не рушимо. Попсуемо кони! Де жъ вони зможуть дотягты такой велычезный визъ, та й ще пидъ гору горбомъ:

— Ей, не бійтеся!—сказавъ Иванъ,—порятуемо ихъ, якось то пиде.

И прыступившы до воза, винъ узявся рукою за люшню. Кони, що передъ тымъ ледве зъ мисця рушыты могли фуру, теперъ пишлы зовсимъ лехко, немовъ бы зъ порожнимъ возомъ.

— Ну, робитныкъ зъ тебе, Иване!—сказавъ радисно господарь, колы въ килька хвиль по прыйизди до-дому дрова булы не тилькы поскыдани зъ воза, але такожъ порубани, полупани й поскладани на купу пидъ шопою. Першый разъ видъ нетямного часу господарь заклыкавъ наймыта до коморы й

почастувавъ його горилкою, пшениш-
нымъ хлибомъ и сыромъ.

VIII.

Слава Ивана, якъ „пречудового“ робитника, швидко розійшлася по всьому селу. Особливо господарь, видъ якого Иванъ до недавнього часу не чувъ ніколи доброго слова, теперъ трубивъ про його на вси боки, мовъ нанятый.

— Що тамъ за сила! що за проворність! Ни, такого робитника я ще не бачивъ, якъ жыю. И все самъ!

— Та що, нема чому дивуватыся, — жартувалы багачи. — Такой линюхъ черезъ стилькы литъ зашанувавъ свою силу, то й мае ии. Цикава ричь лышень, що се йому пришло до головы, що теперъ такъ узявся до роботы? Ну, але то такожъ певно, що тои охоты на довго йому не выстане!

Але не вважаючи на те кепкування кожый багачъ бажавъ маты Ивана у себе. Осъ и почалы вони потаємно на-

выпередкы шапкуваты передъ Иваномъ, частуваты його горилкою й просыты, щобъ покынувъ теперишнього господаря.

— Чы такой голоколинныкъ вартъ твоего одного пальця! — говорылы йому. — И чого ты у нього дослужылся? Ходы до мене, я тобі дамъ 50 рынськихъ *) рично, шмаття, якъ Богъ приказавъ, йисты будешъ те, що й я йимъ, а роботы тяжкой не будешъ робыты.

Иванъ тилькы десь колысь промырывъ: „Н-ну“, „Еге жъ“ та „Авже жъ“ та „Побачымо“, пывъ, закусювавъ и, ни про що не турбуючыся, ходывъ соби мовъ бугай по молодій конюшынѣ. Праця—якъ обов'язокъ, а властиво—якъ тяжке ярмо перестала для нього истнуваты. Думкы, що доси майже выключно прыковани булы до роботы, вызволени теперъ, попали въ якийсь хвылевый застій, немовъ заснули, щобъ выпростуватыся, набраты сылы й самостійности. Бажання Иванови не могли ще вырватися зъ обсягу наймытського жыття. зъ межъ ридного села.

*) Рынский або гульденъ—австрияцкы гроши, по нашому—80 копійокъ.

— Отъ якъ бы то самъ панъ вѣйтъ прыйшовъ просыты мене до себе на службу!—думавъ Иванъ.—Сказавъ бы я йому пару сливъ правды за те, що мене недавно выгаратавъ бучкомъ, колы йому мои кони въ жыти шкоду зробылы.

И справди вѣйтъ прыйшовъ и Иванъ наговорывъ йому дурныць, яки гриз-ный начальныкъ громады прынявъ якъ щось таке, що йому виддавна належалоса.

— Найлиппше мабуть було бъ службыты у пан-отця,—подумавъ соби Иванъ. И тутъ вже йшовъ до нього паламаръ посломъ видъ пан-отця и просывъ його прыйты завтра, бо „йогомость“ *) дуже його потребують. Пан-отець почаствувавъ Ивана выномъ—першымъ, яке, кримъ прычастя, Иванъ мавъ колы-небудь въ устахъ—и просывъ його, щобъ ишовъ до нього на службу.

— Прыйду, пан-отчыку, чому жъ бы не мавъ прыйты,—весело сказавъ Иванъ, цилуючы пан-отця въ руку, але на думци у нього було зовсимъ що инше.

*) Йогомость—такъ въ Галычыни звать священника.

— А колы жъ прыйдешъ?—запытавъ пан-отець.

— Ще ныни видправлюся видъ своего господаря, а завтра вже буду у його-мостя,—сказавъ Иванъ. Пан-отець поблагословывъ його на дорогу й винъ пишовъ у село.

Иванъ бувъ слуга одынокый въ своимъ роди. Не тилькы робывъ за десятьохъ, але—и се була ричъ не меньше важна и цикава—не йивъ ничего. Еге! Видъ того пам'ятного дня, колы то привизъ стилькы дровъ зъ лису, госпо-дыня не бачыла ложки, а ни хлеба въ його руци. И ниhto не бачывъ, щобъ винъ йивъ. А проте за тыхъ килька недиль Иванъ розцвивъ и зарум'янывся, мовъ польовый макъ.

— Що се таке зъ тобою, Иване,—пытала його господыня,—чому ты йисты ничего не хочешъ?

— Я сытый,—видповидавъ Иванъ.—Навить не ставте ничего передъ мене, бо я не можу йисты.

— Але хто жъ тебе такъ участувавъ?

— Е, се вже моя ричъ. И не пытайте мене, бо я вамъ сього не скажу.

Пробувалы вже й слидыты за Иваномъ, де и що винъ йистъ, але слидження ни на що не прыдалося. Въ часы обиду, полуденку й вечери Иванъ щезавъ десь, мовъ каминь у води. Не потребуемо й додаваты, що Ивана годувавъ його перстинь. Коны тилькы хотивъ йисты—а хотивъ винъ йисты зразу дуже часто, бо доси за весь викъ мавъ часъ выпостытыся на вси заставки—сидавъ де-небудь и шептавъ:

— Хочу, щобъ мене нихто не бачывъ.

И заразъ робывся невыдимый, а ривночасно на його розказъ воскресалы передъ нымъ найлипши прысмакы, яки тилькы могла выдуматы його бидна мужыцька фантазія: пирогы зъ сыромъ, зъ макомъ, зъ капустою, ковбасы, печени куры, горилка зъ медомъ, медяныкы, хлибъ пшенишный. Йивъ Иванъ, ажъ за вухамы трищало. А тецерь выйшовшы видъ пан-отця одно тилькы мавъ на думци.

— Видъ ныни буду завсигды пыты выно.

IX.

Мріявъ пан-отця про те, щобъ добыты собі такого не абы-якого слугу, не суджено було справдытыся. Ледве Иванъ выйшовъ на вулицю, побачывъ пышну карету, запряжену четвернею огнистыхъ коней въ багатыхъ уборахъ. Два лакеи крутылыся коло кареты, немовъ шукаючи чогось, а въ карети сидивъ якийсь великий панъ.

— Отъ якъ бы то чоловікъ мигъ дистатыся до такого пана на службу, — подумавъ собі Иванъ. — Я колысь служывъ у нашого дидыча, та що то за панъ? Парокиркою йиздывъ, та й то такою, що тилькы тьфу! А до Львова выбрався тры роки, тай такъ такы й не выбрався. Ни, зъ отсымъ паномъ певно бы чоловікъ не трохи свита побачывъ!

— Гей, парубче! — крикнувъ до нього панъ зъ кареты.

Иванъ знявъ шапку й наблизывся до кареты. Панъ довгу хвилью прыдывлявся до його уважно.

— Подобаешся мени, — сказавъ нарешти. — Власне втикъ у мене визныкъ.

Умивъ бы ты правыты четвернею? Бо зъ тыхъ туманивъ (тутъ показавъ на лакеивъ) жаденъ не вміе.

— Вмію, ясный пане,—сказавъ, не надумуючысь, Иванъ.

— А хочешъ до мене на службу?

— Хочу!—сказавъ радисно Иванъ.

— Я князь Довгорукий, панъ Чортопхайливського ключа. Ты чувавъ?

— Чувавъ, ясный пане.

— Ну, такъ сидай же на козлы й беры вижки въ руки, побачымо, якъ ты вміешъ правыты. Везы насъ до своего господаря: заберемо твои ричи и зробымо зъ господаремъ обрахунокъ.

— Не треба, ясный пане,—сказавъ Иванъ.—Я власне скинчывъ свою службу й шукавъ иншой, то ни зъ кымъ и обрахунокъ робыты. Ричи мои лежать у певнимъ сховку, та я думаю, що до службы у ясного пана мени ихъ не дуже треба.

— Маешъ рацію, — сказавъ, хвылыну подумавшы, князь.

Княжа четверня пидъ Ивановыми руками йшла, мовъ степовой витеръ, легко, згідливо, безъ ніякої втомы. Иванъ не бравъ навить батого до рукъ,

досыть було йому сказаты слово, цмокнуты та труснуты вижками, щобъ скеруваты четверню, куды хотивъ, зупыненыты ии або спонукаты до швидшого ходу. Иванъ розмовлявъ зъ киньмы, мовъ зъ дитьмы, старався близько познайомытыся зъ кожнымъ изъ ныхъ, пизнаты ихъ вдачу й норовы, и здавалося, що й кони розуміють кожде його слово. Князь не мигъ надывуватыся справности та вмилости свого нового визныка.

Въ найблизшимъ мисти казавъ йому князь справыты пышну ливрею, въ якій Иванъ выглядавъ мовъ видроджений. Зъ незграбного, отяжилого сильського парубчыська переминывся винъ въ хвацького, вродливого молодця, на якого такъ и задывлялися люде, колы повизъ галопомъ перебигавъ миськи вулицы.

Та князь не довго забарывся у мисти, що було осередкомъ його ключа и де у нього бувъ свій палаць. Винъ выбирався за граныцю, де пробувала його жинка зъ дочкою. А що въ тыхъ часахъ не було ще зализныць, то четверня, визныкъ и лакеи становылы необхідну

приналежність усякої панської подорожі. Особливо добрий визникъ бувъ потрібний въ дорози, то й князь мавъ усяку причину чуты себе вдоволеннымъ зъ того, що найшовъ такого визника, якъ Иванъ.

Тымъ часомъ Иванъ роскошувавъ у своимъ новимъ становыщи. Вступивъ винъ на козлы княжого повоза, мовъ який князь на свою столыцю, цилкомъ почуваючы свою вартість, и вже въ хлопській веретянці здобувъ собі повагу и пошану у лакеивъ. Ще бильше на ти лакейськи души вражиння зробыла його справність та вмилисть обходытись зъ киньмы, його гордовыта вдача, нахылъ до мовчанкы й задумы и його незвычайна врода, що, нибы цвить весною, такъ и розвивалася передъ ихъ очыма. Въ своимъ товаришуванню зъ лакеями вмивъ Иванъ видразу поставыты себе на якимось выщимъ, незалежнимъ становыщи, й не дизнавъ ани одной зъ тыхъ прыкростей, якихъ годи встерегтыся кожному сильському простакови, що попаде на службу въ панськимъ двори, и якихъ колысь, служачы

у свого дидыча, винъ назнався ажъ до нехочу.

Теперь було зовсимъ не те. Все забавляло, тишыло й радувало Ивана. Забавляла його визныцька служба, а особливо части проїзды по великолюдныхъ миськихъ вулицяхъ, pomiжъ рядами гарно повбираного панства, попередъ пышни выставки по крамницяхъ або здовжъ тиныстыхъ, густо деревами обсадженихъ доріжокъ князівського величезного парку. Тишылы його прегарни кони, пиддани пидъ його безпосередну ласку. Коней винъ здавна любивъ, але такихъ гарныхъ, добрыхъ та розумныхъ винъ ще николи не мавъ пидъ своєю рукою. Тожъ и не диво, що полюбивъ ихъ найбільше зъ усього того, що найшовъ у княжимъ дворі, доглядавъ и беригъ ихъ, якъ себе самого, розмовлявъ зъ ними й пестивъ ихъ, якъ своїхъ дитей. Не диво, що й вони видъ самои першої хвыли прив'язалыся до нього, якъ диты. Вдоволенный бувъ Иванъ и зъ князя, котрый хочъ и не сыпавъ гришмы и навить на йижу слугамъ скупенько дававъ, — про „гостынци“ очевидно не було й бесиды, — то все-таки

обходывся зъ ными по-людскый, а до Ивана бувъ якосъ незвычайно ласкавый. Що правда, лакеи нышкомъ узывалы князя марнотратнымъ и банкротомъ, якого жыды швидко выкнутъ зъ батькивщины, але Ивана се ничего не обходило. Стравы лакейскои не потребувавъ, „гостынцевъ“ тымъ меньше,—бажавъ тилькы бачыты свить и людей, ужыты жыття въ цилій повноти, а до того—бачылось йому,—його служба за князивського визныка дала йому якъ найлипшу нагоду.

Недовге жыття въ мисти, въ товариствѣ князивскои двирни зробыло на нього великый впливъ. Бажання його розвынулыся значно и швидко. Все, що бачывъ, надыло його, але й пересычувало по короткимъ часи. Бавывся рижными блискучками, мовъ дытына, але й кыдавъ ихъ такъ само скоро. Псувавъ соби шлунокъ добирными стравами, яки бачывъ на князивському столи, але въ видплату за те почувавъ неохоту до найзвычайнишыхъ пожывныхъ стравъ. Першый разъ на свойому вику почувъ нападъ тяжкой миськой недуги—нудьгы, про яку йому въ сели николы

й не снылося. Окруження, середъ якого пробувавъ, зовсимъ не було здатне до того, щобъ направити його бажання на яки-небудь вищі дила та інтереси. Князь бавився, їздивъ на визиты по миськихъ головахахъ та околичныхъ панахъ, бувавъ у театри, а ще радніше проводивъ ночи за картами, але книжокъ ніякихъ не читавъ, розмовъ поважнихъ не любивъ, усяки „идеи“ „змагання“ вважавъ дурницею, включною власністю и вытворомъ голодныхъ литеративъ та голыхъ професоривъ. Що й самъ винъ одного чудового поранку зъ усимъ своимъ князівствомъ мигъ опынытыся въ рядахъ тои „голоты“— про се не думавъ. Вирывъ у свое щастя, яке вже килька разивъ подавало йому помичну руку въ хвыляхъ, колы опынявся вже на самимъ краю пропасти й руины. Тымъ то й не диво, що князівський дворъ не бувъ видповідною школою для духового розвою Ивана и що можучы заспокоюваты вси свои низьки бажання, яки тильки були доступни його нерозвыненій души, винъ швыдко пересычувався й починавъ ну-

дытысь у своимъ примусовимъ безробитти.

X.

Але щастя всмихнулося йому. Князь прыгадавъ собі, що має за границею жинку й дочку, що живуть вони тамъ у дорогій столыци на дуже скупеньки кошты, що нетерпляче дожыдають його прыйизду зъ свижимъ капиталомъ, що капиталъ той, скільки можна було його стягнуты то продажею збижжя та воливъ, то поэкою въ жыдивъ и лыхваривъ, лежить щасливо въ його шкатули и що, однимъ словомъ, часъ було йихаты. То жъ казавъ готуваты все до подорожи, й за килька день рушылы. Подорожъ, повсякчасне товаришування зъ киньмы та прыродою освижылы Ивана. Мавъ роботу, хочъ и не потребувавъ працюваты. Очи його сковзались по рижнородныхъ околыцяхъ, перебигалы мимо сель, въ якихъ сотни подибныхъ до нього Иванивъ зитхалы й тужливо поглядалы въ слидъ за княжою каретою, що выхромъ коло ихъ проли-тала, даремно думаючи про таку рос-

кишъ, щобъ хочъ разъ въ жыттю про-
йихатыся отакъ въ свить шырокий;
мымо мистечокъ, въ якыхъ стричалы
безпреминно болото або куряву, безпре-
минно громады напивъ голыхъ жы-
денять насередъ вулицы й безпре-
минно набрескли лыця п'яныць, що вы-
сувалыся зъ виконъ та дверей шынкивъ.
Иванъ зразу цикаво й поквалпно ловывъ
очыма ти подорожни подробыци, радис-
но витавъ кожний далекий вершокъ
горы, кожний наглый закруть ричкы,
кожну невыдану доси вежу, що здалека,
мовъ велычезна шпылька, выхылялася
по-надъ зеленъ лисивъ або по-надъ зо-
лотысту площу спилои пшеныци. Свиже
повитря поправыло й заострыло його
охоту до йижи, розилляло здоровый ру-
м'янець на його щокахъ. Чувъ себе винъ
зновъ задоволеннымъ и не бажавъ ничо-
го нового.

Але вдоволення се не довго тривало.
Подорожъ ишла помалу й почала въ
кинци втомляты його своею одностай-
ністю. Пры кожнимъ новимъ выди,
скрути, мости, верси горы зъ прыкристо
прыгадувавъ соби Иванъ: „Е, таке са-
мисиньке я вже бачывъ“. Въ кожнимъ

новимъ мистечку мымоволи зъ усть його вырывалыся неодминно окрыкы: „Зъ дороги, голото! А щобъ васъ!.. Зъ дороги, бо затопчу!“ До того жъ давалыся Иванови чуты й деяки недобри боки князивської вдачи: погани ночивли для слугъ, невысыпання, все частиши проявы князивського злого гумору, що показувалыся въ повсякчаснимъ бурчанню на линывство, не досыть великый поспихъ, на марнування грошей, нешанування ливреи и т. и. Правда, Иванови князь николы не мавъ ничего закнуты, але те вичне нарикання на лакеивъ, що сыдили тутъ же побичъ нього, дрочыло Ивана, якъ шкрябання зализомъ по скли. Козлы княжои кареты ставалы для Ивана зъ кожнымъ днемъ твердиши, невыгидниши й ненавысниши.

— Боже, колы бъ хочъ яка змина, яка прыгода въ дорози! — зитхнувъ разъ Иванъ, колы рано выбиралыся въ дальшу подорожъ и передъ Иваномъ бувъ довгый день, який треба було протовктыся на шкуряній подушци посередъ одностайныхъ нывъ и лукъ, пидъ палкымъ проминнямъ серпневого сонця. А надто ще выдъ тысячивъ людей, захоп-

ленихъ польовою роботою, будувъ у
Ивановій души якесь прыкре чуття. И
радъ винъ бувъ, що вырвався зъ того
ярма, та вже починавъ чуты и щось
немовъ грызоту сумління, немовъ бы
ся його подорожъ була тяжкымъ гри-
хомъ. Але найгирше вражавъ його спивъ
отыхъ робучыхъ людей. Покры ще винъ
бувъ Иваномъ Линюхомъ, спивавъ дуже
часто и, спиваючи ти прости, сердешни
писни про долю, про любовь и любви
прыгоды, дизнававъ дивнои полекши.
Але видъ часу, колы чудовый перстинь
обхопывъ його палець и розбудувъ у
його души нови сылы, новый свить ба-
жанъ, въ тій же хвыли заспокоюваныхъ,
видъ той хвыли писня втикла видъ
нього. Зразу вона выдавалася йому дур-
ныцею, не вартою того, щобъ на неи
тратыты хвылю часу, а теперь дзвени-
ла йому въ ухахъ, мовъ якась гирка
наруга. Ти люде спивають—мабуть вони
щасливи! И Иванъ пробувавъ заглянуты
у власну душу и пытавъ самъ себе:
„А я, чы жъ я щасливый?“ Не вмивъ
видповисты соби на те питання. Адже жъ,
бачыться, ничего йому не бракуе, а
тымъ часомъ винъ почуває себе такимъ

самитнымъ, далекомъ видъ другихъ людей, чує таку пустыню докола себе и не знає, чымъ їи заповныты. Килька разивъ пробувавъ въ той бикъ звернуты свои бажання й зажадаты ихъ сповнення, але зъ зачудованнямъ и перелякомъ переконувався, що чудовый перстинь въ тимъ рази бувъ безсылный. И не дыво. Перстинь сповнювавъ тилькы ясно означени бажання, а такихъ загальныхъ, якъ „хочу буты вдоволеннымъ“ або „хочу почуваты себе щасливымъ“ перстинь не мигъ сповныты. Тутъ вже сповнення залежало видъ самого Ивана, тутъ ніякий перстинь ничего не мигъ йому порадыты.

— Ахъ, колы бъ хочъ яка прыгода въ дорози!—зитхавъ Иванъ, сыдячы на козлахъ и зъ якоюсь тривогою поэыраючы въ неясну далечыну, заслонену напивъ прозирчаствою ранишньою млою.

Що правда, прыгодъ въ дорози не бракувало й доси, але прыгоды ти были таки, що не могли Иванови даты ніякои розвагы, тымъ бильше, що заразъ въ першій хвыли сыла чудового перстеня все направляла такъ, що Иванъ не потребувавъ навить пальцемъ рушаты. То

колесо зломиться, то посторонокъ урвется, то кинь пидкову згубить—ну, що се за прыгоды! Та тымъ разомъ на Иванове бажанія лучылася прыгода забавниша: князь згубивъ гроши. Бачыть Иванъ, що князь въ карети крутыться, кыдається, зитхае, ба дали клясты почынае. Бачыть се Иванъ, але ничего, мовчыть и йиде. Наразъ князь крычыть:

— Стій!

Иванъ зупынае четверню.

— Що у трыстенного, —воркоче князь, перешукуючы вси свои кышени й пакункы,—адже жъ я недавно мавъ ии въ рукахъ.

Лакеи позскакували зъ своихъ сиджень и поставалы въ покирныхъ поставахъ, понатыгавшыся мовъ струны по обохъ бокахъ кареты.

— Гей, вы, туманы! — крыкнувъ въ кинци князь,—чы не бачывъ зъ васъ котрый моеи портмонетки зъ гришмы.

— Ни, ясный пане!—въ одинъ голосъ видповилы обыдва лакеи.

— А ты, Иване?

— Я бачывъ, ясный пане.

— Де?

— Вчора ясний панъ давъ їи тїй пани, що у насъ була на чаю.

— Ты дурень, Иване!—крыкнувъ князь, прыгадавши соби въ тїй хвили, що Иванъ сказавъ чыстисиньку правду.

— А колы я дурень,—преспокійно видказавъ Иванъ,—то нехай ясний панъ пошле лакеивъ шукаты портмонетки по дорози. Бачыться мени,—додавъ насмишкувато, — що передъ килькома хвилями щось выпало зъ кареты. Може то вона.

Покмитывъ князь, що Иванъ глузуе зъ нього, и весь спалахнувъ гнивомъ. Знавъ добре, що зъ замкнутои кареты портмонетка не могла выпасты, особлыво колы передъ тымъ їи въ карети не було, и що навить колы бъ була и колы бъ выпала, то Иванъ, сыдячы на козлахъ, не мигъ бы сього ани бачыты, ани чуты за туркотомъ колисъ та лускотомъ кинськыхъ копытъ. Та все-такы щобъ зберегты свою князивську повагу въ лакеивъ, винъ гримнувъ на нихъ:

— А ну, туманы, чого стоите? Бигайте що духу! То не може буты, щобъ вона пропала. Я тутъ выхылився, то може й справди... Бижить. Гостынець

пустый, то колы не дуже далеко выпала, то певно найтисся мусыть.

А самъ ажъ зубамы скреготавъ, що мигъ такъ забутыся. Боявся, щобъ лакеи не розтрубылы передъ княгынею исторіи про ту пани, яка була у ныхъ на чаю въ незнайомимъ мисци и якій винъ подарувавъ свою портмонетку зъ 200 гульденамы.

— Слухай, Иване,—сказавъ князь похвыли, колы лакеи, такожъ усмихаючыся недовирливо, потупцювалы гостынцемъ,—чы ты справди бачывъ, якъ я дававъ тій пани портмонетку? Бо я щось соби того не можу прыгадаты,—мабуть дуже вже въ голови шумило.

— Я дурень, ясный пане,—коротко видризавъ Иванъ.—Ничого я не бачывъ. Я тилькы чувъ, якъ портмонетка передъ хвылею выпала зъ кареты. Отъ уже й лакеи вертають,—додавъ, озырнувшись.—Найшлы, бижать.

— Що? Найшлы?—крыкнувъ князь, не можучы зъ дыву отямытыся.

— Такъ и есть! Ось вона, ясный пане,—въ одынъ голосъ крыкнулы лакеи, подаючи князеви портмонетку зъ гришмы.

Князь зразу остовпивъ, очамъ своимъ вирыты не хотивъ, але портмонетка була такъ наочно въ його руци, що йому не лышалось ничего иншого, якъ тилькы сховаты їи до кышени й дякуваты невыясненому випадкови, що вывивъ його зъ клопоту. Та все-таки винъ догадувався, що Иванъ сякъ чы такъ мавъ у тимъ випадку свою руку, и для того ввечери, колы стали въ зайизднимъ доми на ничъ, покликавъ Ивана до свого покою й запытавъ його въ чотыри очи:

— Ну, Иване, скажы мени, якъ властыво було зъ тою портмонеткою?

Иванъ зразу прыкынувся дурнымъ.

— Не моя ричъ се знаты, ясный пане,—сказавъ.

— Е, йды, йды, не балакай пусте!—сказавъ князь, добродушно плещучы його по плечи.—Ну, скажы, не бійся, я не буду гниватися.

— Та що тутъ говорыты, ясный пане,—сказавъ Иванъ.—Та пани, диставшы портмонетку видъ ясного пана, якось їи выпустила. Я пидгявъ їи и сховавъ, щобъ ясному панови виддаты, а колы ясный

панъ почавъ ии шукаты въ карети, я выпустывъ ии на гостынецъ.

— Ой, Иване, — крыкнувъ князь, — а якъ бы бувъ ии хто иншый найшовъ?

Иванъ усмихнувся.

— Ну, то що жъ? — сказавъ спокійно. — Бувъ бы якийсь бидолаха поратувався, а ясный панъ однаково й такъ не мигъ бы бувъ навить подуматы, що вона на гостынці згубылася.

Князь хотивъ ще щось дали сказаты, але замовкъ и тилькы з-пидъ лоба неймовирно поглянувъ на Ивана.

— Ей, поганий жарть, — подумавъ собі Иванъ, покмитывшы се. — Ще готовъ мене князь уважаты за злодія. Липше дамъ спокій.

XI.

Писля сього якийсь часъ йихалы безъ ніякихъ прыгодъ. Иванъ нудывся що дали то бильше, а до того ще вони давно вже перейихалы въ чужу сторону, де люде говорылы незрозумилою мовою. Край бувъ ривный та одностайный, такъ що й на околицю дывытыся зъ козелъ було скучно. Тилькы тысячи

жендивъ и косаривъ по обохъ бокахъ шляху мыгалы довкола. И все частише пидхоплювавъ Иванъ у своїй души якась дивне, неясней несмиле ще почуття, немовъ бы заздрить, колы бачывъ тыхъ роботящихъ, потомленихъ, та невтомымыхъ людей, яки то згыналыся лукомъ пры роботы й облывалыся потомъ, такъ що здалека выдно було ихъ мокри сорочки, що прылыпалы до плечей; то сыдили весело кружка на стерни помижъ снопама за полуденкомъ. Але прыкре те почуття въ души Ивана мыгало тилькы на хвылыну, и бачылось, не лышало по соби ніякого слиду, кримъ тыхенького зитханья. Гирше допикала йому одностайна йизда та соняшна спека.

— Колы бъ хочъ лись тиныстый де здыбаты!—подумавъ соби Иванъ, и въ тій же хвыли, пидвившы очи по-надъ кинськи головы, побачывъ здалеко передъ собою темнозелену стину высокого соснового лису, видъ якого, бачылось, на тысячу крокивъ віяло свижимъ холодкомъ и чудовыми пахощама. Ажъ лекше якось зробылося на души у Ивана, колы побачывъ, що гостынець билоу вузенькою стричкою вризався въ те

тинысте, зелене озеро и тягся по-мижъ його стинамы, поky ажъ не згубывся десь въ далекій далечыни. Въ лиси стояла поважна, таемныча тыша, а гуркитъ колись и стукитъ кинськыхъ копытъ лунавъ якосъ прыглушено, мовъ несмило.

— Въ такимъ лиси й розбійникамъ ялось бы гостюваты, — подумавъ соби Иванъ. Йому прыгадалыся ти розбійныкы въ темнимъ, велычезнимъ лиси, про якихъ винъ малымъ ище стилькы страховыщъ наслухався въ бабусыныхъ казкахъ. — Отъ якъ бы намъ теперъ здыбатыся зъ такымы розбійныкамы! — подумавъ. Та не встыгъ се подуматы, колы втимъ наразъ по обоихъ бокахъ дорогы зъ по-мижъ гущавыны выскочыла цила юрба якихось обшарпанныхъ волоцюгъ и кынулася до кареты.

— Стій! — закрывалы волоцюгы, махаючы кыямы попередъ киньмы й хапаючы ихъ за посторонкы.

Иванъ зупынивъ четверню. Розбійныкы обскочылы карету и першыхъ постягали лакеивъ.

— Де гроши? — верещалы воны.

— Пытайте пана.

— Быйте лакейськи души! — крикнувъ ватажко волоцюгъ. — Быйте, щобъ душа пыты просыла, нехай признаются!

Розбійникамъ не треба було се два раза говорыты. Въ одній хвили килька дужыхъ хлопцівъ розложило бидныхъ лакеївъ на-середъ гостынця та й давай молотыты ихъ ломакамы. Тымъ часомъ инши вытягли зъ кареты князя, що зъ страху, бачылось, онимивъ цилкомъ.

— Де гроши? — крикнувъ йому надъ вухомъ ватажко.

— Лю...лю...люде! Лю...лю...люде! — блеконивъ князь, не можучы зъ переляку вымовыты слова.

— Ге, ге! Ясному пану языкъ заплутався! — посмишкувалыся розбійныкы. Ватажко тымъ часомъ перешукувавъ середыну кареты. Але хочъ и якъ старанно перетрясавъ, то все-таки кримъ золотого годинника й деякихъ другихъ цинныхъ речей ничего не мигъ найты. Грошей мовъ и зовсимъ не було въ карети.

— Певно ихъ при собі має, — сказавъ ватажко й почавъ такъ само старанно обшукуваты князивську особу. Але й се

було надармо. Князь немовъ прочувавъ биду и рано, закымъ рушылы въ дорогу, сховавъ гроши въ потайныкъ, зроблений въ деревяній скрини въ карети й видомій тилькы йому одному. Пры соби мавъ лышь килька гульденивъ дрибными.

— Де гроши?—що сылы верескнувъ ватажко, телепаячы княземъ мовъ горсткою, такъ що мало духъ зъ нього не вытрясь.

— Лю...лю...лю...—блеконивъ въ одно князь, тремтячы й не можучы встояты на ногахъ.

— Положить його й бийте, поky йому языкъ не розвяжеться,—закомандувавъ ватажко.

Бидный князь не мигъ навить крычаты, а тилькы пыщавъ пидъ кыямы, якъ дытына.

— Берить ще й визныка, може, сей намъ скаже!—командувавъ тымъ часомъ ватажко, и заразъ килька розбійныкивъ кинулося до Ивана, щобъ зтягнуты його зъ козелъ.

— Дай спокій, ты!—огрызнувся Иванъ, що за весь той часъ преспокійно соби

сыдивъ на козлахъ и державъ кони.—
Не рушъ, бо кони сполошатся.

— Де гроши, блюдолызе? — кричавъ
ватажко, махаючи здоровенною пате-
рыцею.

— Не знаю, — сказавъ Иванъ.

— Заразъ ты будешъ знаты! — крык-
нули розбійныкы й почалы шарпаты
Ивана.

— Дай спокій одынъ зъ другимъ,
бо впаду въ злисть! — зупынявъ ихъ
Иванъ.

— Ану, ану впадъ! — кричали розбій-
ныкы, голосно регочучись, и въ тій
хвыли шарпнули Ивана такъ, що винъ
мовъ сний злетивъ зъ козелъ. Буки
рясно посыпалыся на його плечи.

— А то що, б'єте? — крыкнувъ Иванъ.

— А ты думавъ, що жартуємо? — рего-
талыся розбійныкы й молотылы ще
дужче.

— Ахъ вы, анахтемськи души! — крык-
нувъ Иванъ, зиррався зъ земли и вхо-
пывъ свій батигъ тоншымъ кинцемъ у
руку. Замахнувъ довжезнымъ пужал-
номъ такъ, що ажъ засвыстало въ по-
витри. Выгынчастый, ременемъ оплете-
ный пруть гадюкою оперезавъ голову

ватажка, що видъ той несподиванкы видразу впавъ на землю, мовъ косою пидкошений. Другый замахъ повалывъ на землю другого розбійныка, третій обезвичывъ третього, переломавшы йому кисти въ обохъ рукахъ. Закымъ розбійныкы помиркувалыся, що Иванъ на правду борониться, вже п'ять зъ помижъныхъ булы каликамы. А Иванъ гаратавъ дали, кожному даючи лышь по разу, але такъ, що мавъ того досыть на весь викъ. Увильнывъ князя, поголомшывъ тыхъ, що держалы коней, а ти, що были лакеивъ, не чекаючи почесной, й самы пустылыся навтикача. Тоди Иванъ спокійнисенько прынисъ изъ поблызького потока воды, видиллявъ князя й давъ йому напытыся, протверезывъ такожъ лакеивъ и зъ ными разомъ всадывъ князя до кареты, а нарешти ту саму самарянську прыслугу зробывъ такожъ ватажкови розбійныкивъ и його товаришамъ, що мовъ порозкыдани снопы лежалы насередъ гостынця. Голова въ ватажка напухла, якъ банякъ, а поперекъ лыця мавъ винъ сыню смугу мовъ ковбасу.

— А не казавъ я вамъ: дайте спокій?— добродушно мовывъ до нього Иванъ. Та ватажко ніякъ ище не мигъ отямытыся. Сыдячы посередъ гостинця, винъ въ нестями тилькы рушавъ поблидлыми устами, але не мигъ зъ нихъ выдобу-ты ани слова.

— Бувайте здорови, людонькове добри!—сказавъ Иванъ, вылизъ на свое місце и взявъ вижки до рукъ. Карета рушыла зъ місця и швидко щезла розбій-ныкамъ зъ очей. Въ найблызшимъ мисти князь мусивъ задержатися трохи довше й килька день пролежаты въ лижку. Иванъ пыльнувавъ його, якъ батька, не спавъ цилымы ночамы й прыносывъ князеви всього, чого тилькы той потре-бувавъ, хочъ князь забувъ навить даты йому гроши на выдатки. Нарешти по килькохъ дняхъ князь цилкомъ оду-жавъ и мигъ уже спокійно згадуваты про страшну прыгоду.

— Такъ се ты самъ одынъ побывъ ихъ?—пытавъ винъ Ивана.

— Ну, а зъ кымъ же я мавъ ихъ быты,—видповивъ Иванъ,—колы васъ воны были?

— Але бійся Бога, Иване,—скрыкнувъ князь, — колы ты чувъ у соби таку сылу, то чому жъ ты не побывъ ихъ упередъ, закымъ ище воны до мене прычепылыся?

— Якъ бы мени ясный панъ бувъ казавъ,—почавъ Иванъ зъ найдурнишымъ на свити выдомъ.

— Мій Боже, який же ты дурень, Иване!—скрыкнувъ князь.

— Знаю се, ясный пане!—видмовывъ Иванъ зъ радиснымъ лицемъ. — И власне для того я не рушався зъ мисця.

Князь тилькы рота роззявывъ.

XII.

Ажъ ось прыйихалы до миста, де проживала князева сим'я—жинка й дочка. Мабуть не дуже сердечно виталыся князь зъ княгынею, бо грошей привизъ князь зовсимъ не такъ багато, якъ сподивалася княгыня. Иванъ видразу почувъ, що въ гарненькому доми, въ якому жыла князивська сим'я й прислуга, стоить якийсь прыкрый духъ, якесь повітря душне, мовъ передъ бурею. Зъ розмовъ, яки день-у-день велыся мижъ

прислугою, винъ довидався, що обыдвипаніи безъ князя напозычались багато, а якъ до того додаты ще ти позычки, що пороблено за князя, то выйде дуже поважна сума.

— Ну, та й допеклы вже намъ ти, що гроши позычають,—говорылы слугы.—Вже не разъ княгыня казала ажъ выкыдаты ихъ за двери, не пускаты въ браму. Та якъ ты його не пустышь? У насъ заразъ бы пизнавъ: прыйде жыдъ, пейсатый, довгополый, ну то чоловикъ заразъ бачыть, що його треба за каркъ та за двери. А тутъ дидько ихъ пизнае, хто жыдъ, а хто не жыдъ. Прыйде панъ, у перстенияхъ, пры золотимъ ланцюху, вбранный такъ, що думавъ бы чоловикъ—князь якийсь! А тутъ за хвылю ясна пани дзвонять и каже того пана браты за плечи та й выкыдаты!

Зъ такихъ и подибныхъ розмовъ Иванъ довидався, що княгыня зъ тяжкою бидою встыгла зацытькаты тыхъ, що давалы їй гроши въ позыку, щобъ ждалы ажъ до прыйизду князя и що, значыть, теперо воны заразъ спадуть сюды мовъ крукы, а колы князивськихъ

грошей не стане, то треба сподиватися великої биди.

Іванъ зразу самъ собі не мигъ выясниты, чому вси ти розмовы дотыкалы його такъ боляче, немовъ бы то ричъ ишла про його власну родыну. Що прив'язувало його до князя? Ничогисинько. Не подобалася йому й княгыня такы видъ першого погляду. Була се висока, випростувана, горда пани, що доси ани разу навить не зволила зырнуты на нього и загаломъ зъ прислугою обходылася, якъ зъ худобою або бездушнымы ричамы. А княжна? Іванъ зразу якось не запымитывъ її. Була се невеличка, дрибненька панна зъ круглою, якъ яблучко, головою, капыночку задертымъ носыкомъ и чорнымы цикавымы оченятамы, безмирно рухлыва и щебетлива, вично захоплена собою, своимъ убраннямъ, своїмы канаркамы та залыцаннямъ. Іванъ побачывъ її ажъ килька день по своимъ прыйизди, колы прыйшла оглядаты четверню коней, що прыйшла зъ Иваномъ.

— Ахъ, яки жъ воны гарни! Ахъ, яки жъ воны мыленьки! — скрыкнула вона, плещучы коней по хребтахъ та

мордахъ своею дрибною, майже дытячою рукою. Теперь я буду выйизжаты на погуляння, правда, таточку?

— Ну, такъ, розуміється! — буркнувъ князь.

— Тилькы ты мусышь купыты мени кабріолетыкъ гарнесенькый, гарнесенькый. Купышь, таточку?

— Ей ты, щебетушко моя!—сумовыто сказавъ князь,—чого бѣ я для тебе не купывъ! Та тилькы бачышь...

— Е, що тамъ бачыты! Купышь, купышь, купышь! — прыговорювала дивчына, скачучы докола батька и глядючи його по-пидъ бороду.—Ахъ, якъ то буде чудесно!

А потому додала, прыймаючи наразъ поважный, а навить трохи затурбованый выдѣ:

— А визныкъ? Чы се той визныкъ, якого ты, тату, привизъ?—спытала, показуючы на Ивана, що стоявъ передъ нею, держачы кони.

— Той самый, Ниночко.

— Який поганый!

— Поганый, дытыно? Чому поганый?

— Правдывый ведмидь. Куды я зъ нымъ покажуся?

— То можемо його видправыты,—сказавъ князь.

— Видправъ, таточку. Прыймемо жокея *) такого, що й услужыты потрапыть.

И лестячыся до батька, мовъ кишечка, вона пишла зъ нымъ у покой.

Иванъ почувъ правдыву ненависть до тои сорокы, що, здавалося, не мала ніякисинького розуминня про свить Божый та про клопоты жыття. Винъ почувавъ якусь таємну радисть, колы одного дня ти, що давали въ позыку гроши княгыни, довидалися про прыйиздъ князя й цилою ватагою обляглы князивськый димъ и одынъ за другимъ почалы достукуватися до покоивъ.—Хотивъ я допомогты имъ,—думавъ соби Иванъ.—Але колы се таки лехкодухы, то нехай самы соби радять, якъ зуміють. Навить пальцемъ за-для ныхъ не рушу, онъ що!

И сивъ соби на лавци пидъ домомъ, курячы люльку й не думаячы ни про що бильше, якъ се звыкъ бувъ чыныты въ недилю зъ полудня, колы ще слу-

*) Жокей—ученый визныкъ.

живъ у сели й колы для нього наста-
вала хочъ коротка хвыля видпочывку.

— Иване! — розлигся наразъ сриблы-
стый голосокъ зъ галеріи тутъ же надъ
його головою.

— Слухаю! — сказавъ Иванъ.

— Будь такой добрый, запряжи пару
гнидыхъ до фаетону.

Легкий шелестъ сукни свидчывъ,
що властителька того голосу сквапно
видійшла.

— Котра бѣ то могла буты, стара чы
молода? — думавъ Иванъ, що не мигъ
бачыты іи лыця. — Чортъ ихъ по голоси
пизнае, колы обыдвыпыщать, якъ коше-
нята. Але почекай лышень ты, вывирко!

Воркотячы, винъ пишовъ до стайни,
де кони булы вже вычыщени, фаетонъ
приготованый, упряжь блищалася, мовъ
зеркало. Закымъ Иванъ наблизывся до
дверей, уже фаетонъ бувъ запряженный.

Въ тій хвыли зъ дому выбигла пан-
на Нина, рум'яна, свижа, въ моднымъ
убранню.

— Тамъ тато зъ тымы своїмы позы-
чальныкамы марудыть, — щебетала вона
на-пивъ сама до себе, на-пивъ до Ива-
на. — Що я маю слухаты ихъ нудного

балакання? Краще пройхатися до лиска.

И стала передъ фаетономъ, дожыдаючи, щобъ Иванъ допомигъ їй систы, але навить не дывлячыся на нього.

— Я зъ паннунцею не пойиду,—сказавъ ришучо Иванъ.

— Не пройдешъ? А то чому?

— Бо я поганий, ведмидь, а паннунци треба жокея.

— Що? що? що? — лепотила панна Нина, а їй лычко спалахнуло живымъ рум'янцемъ—не знаты, чы зъ гниву, чы може зо встыду.

— Нехай соби паннунця шукають жокея, а я не пойиду,—сказавъ Иванъ знову.

Панна Нина ще хвылю вдывлювалася въ нього якымысь не то зачудованымы, не то безконечно жалибнымы очыма. Рум'янець звильна щезъ изъ їй лыця, яке поблидло-поблидло, а на очахъ у неї закрутылыся слёзы.

— Грубіянъ!—прошепотила їй видвернулася, щобъ иты назадъ до покою.

Ивана немовъ бы хто клищами стысь за серце.

— Ну, нехай паннунця сидають,—сказавъ лагиднишымъ голосомъ.—Пойиде-мо вже, колы паннунця хочуть.

— Я не хочу! не пойиду!—видризала Нина и, не глянувши навить на нього, пишла до покою.

— Отто я дурный, якъ чобить,—воркотивъ самъ до себе Иванъ, сыдючы зновъ зъ люлькою въ зубахъ на лавочци (кони й фаетонъ уже давно стоялы на своихъ мисцяхъ). —Непотрибно я вярвався. Ще соби подумаетъ, що й я хочу корыстаты зъ ихъ загального клопоту, щобъ їй збыткы робыты. Фе, Иване, се не гарно, дуже не гарно!

И думавъ, передумувавъ, що йому дали робыты? Чы допомогты князеви, чы покынуты його? Та не выдумавшы ничего путнього, винъ махнувъ рукою и сказавъ самъ до себе:

— Агій, та ще жыдивська школа не валыться! Почекаемо, що дали буде.

XIII.

Якось не якось зумивъ князь зацтытькаты своихъ pozyчальныкывъ, хочъ тыхъ грошей, що винъ привизъ, не вы-

старчыло навить на те, щобъ покрыты й половину позычокъ. Але въ гарненькому доми насталы тяжки часы. Треба було ѡскупно выдаваты на йижу й на всяки найконечниши потребы, щобъ тилькы про людське око держатыся сякътакъ зъ гоноромъ. Потаємно продалы пару коней и тяжку карету, въ якій князь прыйихавъ, але й сьго не на довго выстарчыло. Тилькы надзвычайна лехкодужнисть князя и його дочки та нікому недоступни гордоши княгыни могли ще такъ-сякъ держаты ривновагу въ тимъ безвыходнимъ становыщи. Иванъ довидався видъ лакеивъ, що князь листомъ наказавъ своему управытелеви продаты якъ найшвыдше головну частыну маєтности.

— Управытель, — говорывъ дали лакей, — тымъ часомъ видпысавъ нашому ясному панови, що зъ продажи маєтности ничего не буде, разъ—що нема купця, а друге, що нема що продаваты.

— Якъ то нема що продаваты?

— А такъ, що позычальныкы й тамъ влизлы ясному панови на кгрунтъ и выправувалы соби таке, що весь дохидъ

иде имъ на сплату позычокъ и процентивъ. Якъ бы бувъ одынь позычальныкъ, або якъ бы вони вси погодылыся, то може бъ судъ маєтнись и продавъ. Але вони чомусь не можуть погодытыся, мабуть надіються зъ ясного князя ще щось бильше выдушыты, и для того держать його немовъ того, що за одну ногу завишений. Ото жъ управытель и напысавъ, що не може ани маєтнosity продаты, ани доходу зъ неи посылаты.

Иванови ажъ якось гаряче зробылося, колы спробувавъ перенестися въ становыще князеве.

— И чымъ же се скинчыться?—запытавъ винъ.

— Дочку продадутъ,—злорадо всмихаючыся, шепнувъ йому на ухо лакей.

— Дочку? Панну Нину?—остовпилый зъ дыва скрыкнувъ Иванъ.

— А вже жъ не кого. Є тутъ одынь старый скупердяга, головный позычальныкъ князивъ. Барономъ тытулується, але винъ соби простый жыдъ, що ще зъ батька нашего князя почавъ сокы тягнуты й на нимъ великого маєтку добывся. Та й маюча шельма! не видступає видъ нашего ясного пана ани на

крокъ, а якъ мы ось тутъ оселылыся, то винъ и соби жъ. Ну, а пры тій нагоди то й иныхъ панычыкивъ пидскубуе. Такъ ото той баронъ знае дуже докладно, якъ стоять дила нашого пана, та проте pozyчае йому. Теперъ ось зновъ якусь немаленьку суму pozyчывъ. Очевидно, хоче такъ обплутаты князя, щобъ той нарешти мусивъ виддаты йому доньку. Вже винъ давнише порывався ии дистаты, але тоди ще наши паны трохи липше стоялы, то мало його викномъ не выкынулы. Та винъ байдуже соби: всмихнувся, перепросывъ князя та княгыню й дали свое ремесло провадывъ. Але теперъ, знаю напевно, не пиде вже такъ гладко. Теперъ, колы баронъ скаже: „дайте за мене панну!“ — то воны не посміють видмовыты, ще й мусять удаваты, що ради такому щастю.

— Ну, а що жъ панна? Невже вона такъ заразъ и пиде за барона?

— Та що панна? Адже жъ бачышъ, яка вона! Скаче, спивае, танцюе, грае, немовъ бы ни про що инше на свити й не знае. Що ты зъ такимъ веретеномъ зробышъ? Ну певно, якъ ий скажуть иты за барона, то вона не тои заспивае. Але

того смутку такожъ не на довго стане. Баронъ багатый, дасть ій те, чого ій батько не може дати, а вона за убраннями, забавами и кавалерами швидко и про барона забуде. Не дурно то кажуть: жинка якъ верба, де іи посады, тамъ и прыйметься!..

Иванови ажъ морозъ переходывъ по тили, якъ те слухавъ. Такъ ось яка доля чекає сю гарненьку, ни въ чому не тямущу дытину! Винъ певный бувъ, що князь не вагатыметься іи продати. Бажавъ тильки побачыты того крука, що такъ довго чатувавъ свою здобычъ. И не довго прыйшлося йому ждаты. Ще того самого дня баронъ прыйшовъ до князя. Бувъ то шпаковатый вже паньсько, зъ выпасенымъ животомъ, гладко выголеннымъ лыцемъ и вставлюванымы зубамы. Винъ мавъ звычай видкашлюваты голосно й колысався на ногахъ, мовъ брычка на ресорахъ. Велыки, олов'яни очи глядили якось тупо, безъ выразу, тильки на мясныстыхъ устахъ проблыскувавъ раз-у-разъ якийсь неприємный, зрадливый усмихъ.

— Ну, сей певно чоловика супокійно схрупає й выномъ зап'є! — подумавъ

Иванъ, прыдывывшыся до барона. И гирко, жалислыво якось зробылося йому на души.

— Иване! — почувся тутъ же надъ нымъ голосъ панны Нины.

— Слухаю паннунци, — сказавъ обертаючыся Иванъ, змишаний чогось, немовъ бы хто зловывъ його на якимъ злимъ учынку.

— Гниваєшся на мене?

— Що се паннунця мовлять? — скрыкнувъ Иванъ, ще дужче змишавшыся. — Хиба жъ я колы небудь?..

— Значыть, пойдешъ зо мною?

— Зъ охотою. Въ тій хвыли все буде готово.

Иванъ кынувся до стайни.

— Я заразъ выйду вбрана, — клыкнула на здогинъ йому панна Нина.

За малу хвылыну вже Иванъ зъ киньмы и зъ фаетономъ чекавъ передъ кганкомъ. Незабаромъ выйшла й панночка.

— Прыйшовъ той обрыдливый баронъ, — щебетала вона вже прямо до Ивана, покы сей допомагавъ їй систы до фаетона. — А, правда, ты його не знаешь! Щасливый ты! А я не хочу й черезъ

п'ять хвылынъ буты зъ нымъ пидъ однимъ дахомъ. Нехай тамъ зъ таткомъ б'ють соби языками.

Пройихавшы може зъ пив-годыны, прыбулы до лиска. Тинысти стежки тамъ булы майже пусти. Повитря було чудове, повне пахощивъ и свижосты, звидусюды дзвенилы спивы пташенятъ. Иванъ почавъ помалише йихаты. Йому конче хотилося поговорыты зъ панночкою, а якымось прочуттямъ винъ змиркувавъ, що й вона неспокійно сидыть у фаетони.

— Прошу паннунци,—сказавъ Иванъ, обертаючысь трохи до ней,—чы то правда, що паннунця выходять замижъ за барона?

Панна Нина стрепенулася въ пово-зи, мовъ опечена.

— Хто тобі се сказавъ?

— Та я чувъ... слугы говорылы.

— А якъ бы такъ було, то що?

— Жаль мени паннунци, дуже жаль,—сказавъ простодушно Иванъ. — Тымъ бильше,—додавъ по хвыли, — що, якъ бачу, паннунця не дуже його люблять.

— Охъ, ненавыжу його! — скрыкнула панна Нина.

— А чы то правда,—говорывъ дали Иванъ,—нехай паннунця дарують мою цікавистъ, але я зъ доброго серця пытаю,—чы то правда, що родычи хочуть паннунцю продаты баронові?

— Що ты мовышъ?—скрыкнула панна Нина, поблидшы мовъ трупъ.

— Я дурный Иванъ, повторяю якъ дытына те, що други говорятъ.

— Такъ ось воны що про мене говорятъ!—прошепотила панночка, чуючы, що ій у грудяхъ починая духъ захоплюваты.

— И чы то правда, що татко паннунцинъ выненъ баронові богато грошей и за те паннунця...

— Мовчы! не доризуй мене!—скрыкнула панна Нина, якій ажъ теперъ, за брутальнымы хочъ и щырымы Ивановымы словамы, почало наразъ свитаты въ голови.

Кони рушылы швыдче. До кинця пройиздки мижъ Иваномъ и Ниною не було бильше сказано ани одного слова.

XIV.

На другый день зновъ Нина казала Иванови прылагодыты кони й повизъ, хочъ барона сьогодни у ныхъ не було.

— Роскажы мени що-небудь про нашъ край,—сказала панна, колы воны вйихалы въ лисокъ.

— А що жъ я паннунци роскажу?—сказавъ Иванъ.—Знаю тилькы село та мужыцьке жыття.

— Роскажы мени про село та про мужыцьке жыття! Десять литъ жыю вже за граныцею. Тужу часомъ за селомъ. Боже! Тамъ ище я була щаслива. А тутъ...

Сльозы перервалы їи мову.

— Най паннунця не плачуть! — мовывъ Иванъ.—Село не втиче. Ще паннунця можуть вернуты до нього й бути щасливою.

— Пропало, Иване, пропало!—хлыпала панна Нина, закрываючы лице руками.—Вчора таточко продавъ мене баронови. Навить контракта вже пидпысалы. Въ м'ясныци наше весилля.

На сю видомість Іванъ не найшовъ сливъ потихы.

— Ни, ничого зъ того не буде!—скрыкнула ришучо.

Іванъ выдывывся на іи зарум'янене лычко, въ іи мокри ще, роз'искрени очи.

— Не диждуть воны, щобъ я пиддалася ихъ замирамъ!

— А що жъ паннунця зроблять?

— Утоплюся!

— Боже! Що се паннунця говорять?!—скрыкнувъ Іванъ.

— Утоплюся, зарижуся, повишуся, або втичу, наймуся на службу, але за барона не пиду. Охъ, якъ я ихъ ненавыжу! И його, и всихъ тыхъ, що кажуть мени называтыся батькомъ и матиррю, а вміють тилькы розбуджуваты мою пыху й шахруваты моею душею! Всихъ ненавижу, всихъ!

— И мене?—стыха запытавъ Іванъ.

— И тебе такожъ, такожъ! За те, що ты, якъ лысь, сылуешся закрастыся до моеи души и зъ лакейської цикавосты розглянуты, що въ ній діється, щобъ потому маты про що говорыты зъ другымы лакеямы, судыты мене, осміюваты по-за очи!

— Паннунцю!—сказавъ поважно Иванъ.—
Прошу паннунци такъ не говорыты.
Николы никого не сужу й не обмов-
ляю ани въ очи, ани по-за очи. А колы
я де про що паннунци пытався, то тиль-
кы для того, що бажавъ бы я паннунци
допомогты.

— Мени? Ты, Иване?

— А чому жъ бы ни? Колы тилькы
паннунця схочуть.

— А що жъ ты можешъ для мене
зробыты, Иване?

— Все, що паннунця схочуть.

— Все! Ну, то досыть багато. А колы
я схочу, щобъ на прикладъ отсей стовпъ
зъ лихтарнею прыйшовъ сюды й покло-
нывся мени?

Ледве панна Нина вымовыла ти
слова, колы й справди грубый дубовый
стовпъ, на якому була лихтарня, важко
стогнучы та сопучы выкорицмався
зъ земли, наблызввся до фаетона, ку-
медно перехыляючыся то въ сей, то
въ той бикъ и, сыльно хруснувши въ
половыни, поклонывся їй, а потому вер-
нувъ назадъ на свое мисце.

— Ха, ха, ха, ха!—не могла здержа-
тыся панна Нина, щобъ помымо всего

своего смутку не выбухнуты голоснымъ смихомъ на той выдѣ. Але заразъ споважнила.

— Що се за чудеса таки, Иване?

— Адже жъ я паннунци мовывъ, що можу все зробыты, що тилькы захочу,—видповивъ спокійно Иванъ.

— Що жъ то ты—чаривныкъ якыйсь?

— Чаривныкъ не чаривныкъ, але маю таку силу.

— Значыть, можешъ и таке зробыты, щобъ баронъ зломавъ соби шыю, якъ тилькы до насъ прыйде?

— Можу,—сказавъ Иванъ.—Але на що се паннунци прыдасться?

— Маешъ рацію,—сумно сказала панна Нина.—Злюка зъ мене, чую се. Айого нещастя ни на що бъ мени не прыдалося. Не винъ, то котрый-небудь другый такый, якъ винъ, купывъ бы мене, все одно, чы я мала бы довгы, чы власни гроши. Такъ знаешъ що, Иване,—сказала, надумавшыся хвылыну,—колы хочешъ щось для мене зробыты, то зробы такъ, щобъ я була щаслива.

— Сього одного, прошу паннунци, не можу зробыты,—сумно сказавъ Иванъ.

— Якъ то не можешъ? Чому?

— Бо якъ бы я мигъ, то зробывъ бы се на самый передъ собі самому.

— Значить, и ты такожъ нещасливый?—зъ щырымъ спивчуттямъ, запытала панна Нина.

— О, и дуже!—сказавъ Иванъ.

— Правда, ты слуга!

— Е, що тамъ слуга, — видмовывъ Иванъ.—Колы я служу, то зъ власной воли. Адже жъ бачуть паннунця, що колы я можу таке зробыты, щобъ стовпъ паннунци поклонився, то не велика бъ мени ричъ була въ одній хвыли зробыты себе зъ слугы паномъ. Але що мени зъ того?

— Ну, такъ чого жъ тобі не стае?

— Етъ, що тамъ про се балакаты!—сказавъ Иванъ, махнувши рукою.

Минуло килька день. Нина, бачылось, сторонылась видъ Ивана, котрый такожъ задуманый и сумный сыдивъ переважно въ стайни, або пидъ стайнею. Тужно йому було за селомъ, обрыдло йому мисто и безупынна сутолока чужыхъ людей, и та безличъ терпиння та дотысковъ, яки кожний зъ тыхъ людей

звычайно носыць зъ собою и старанно ховае передъ окомъ сусида, мовъ не знаты який дорогой скарбъ. Порожнеча й безцильнисть буття, що вже передъ тымъ не разъ давалыся йому въ знакы, теперъ стали передъ нымъ въ цилій свой безнадійній наготи, оточылы його мовъ гладки стины, высоки-высоки ажъ до неба, мовъ страшенна тюрма, яку винъ мусивъ носыты зъ собою ажъ до смерты. Воля його, не находячы соби нигде стрыму, ани перешкодъ, ани граныць—ослабла. А втимъ—що йому по ній, колы одынока перепона здвыглася ій власне тамъ, де було ядро всего. Все дававъ йому чудовый перстинь, кримъ щастя и внутрешнього вдоволення. Килька разивъ уже Иванови прыходыла думка до головы, що липше бъ йому було обходытыся безъ того чудового дару. Але все ще якась надія блескотила передъ нымъ, а надія та теперъ мала подобу—и лице и голосъ—паньны Нины. Допомогты ій, статы ій у прыгоди, выдерты іи зъ руку негідныхъ лыхваривъ и батькивъ, а черезъ те и писля того позыскаты іи любовъ—ось про що думавъ Иванъ, сыдячы одыноко

на своїй лавочци та пыхкаючы люльку на короткимъ цыбуси.

Правда, не видразу дійшовъ Иванъ до такої думки. Зпочатку, помиркувавши, що Нина йому почала подобатися, вінъ забажавъ, щобъ вона полюбила його. Та на диво перстинь и тутъ показався безсильный. Коли Иванъ бажавъ, щобъ вона въ тій хвили прійшла до кухні або на подвір'я, щобъ поклепала коня по шиї, або вдарила його по плечі, щоби засміялася, або разгнівалася—все те сповнювалася йому заразъ. Але найгорячиши його бажання, щобъ вона полюбила його, оставались несповнени. Въ її присутності вінъ чувъ себе несмилымъ и невильнымъ, чувъ, що видъ неї віє якимось холодомъ, якимось духомъ чужымъ и незрозумилымъ для нього, що стававъ непрохідною стиною міжъ ними навіть тоді, коли вона сміялася, жартувала зъ нимъ и клепала його по плечі.

— Дарма,—подумавъ въ кінці Иванъ,—видно її натура сыльніша того стовпа, и мій перстинь не може її зминыты. Ну, та се дило не горить. Може, то часъ потрохи зминыть. Може, якъ по-

бачить мою помичъ, пизнае мене блыжче, то й...

И винъ покынувъ робыты досвиды зъ перстеномъ, сыдивъ, дывывся, слухавъ, що розповідали слугы й мовчавъ.

А въ князівському доми тымъ часомъ порозташльовувалыся шевчыхы та кравчыхы, працюючи надъ шлюбною выправою для панночки. Князь и княгыня, одержавшы видъ будущего зятя значный завдатокъ на дочку, цылымы днямы бавылыся по-за домомъ, розуміється, кожде окремо въ своимъ товаристви. Панна Нина такожъ ридко колы сыдила дома, зъ якого гнавъ и геть выдъ передшлюбныхъ прыготованъ. Въ товаристви веселыхъ, щебетливыхъ товаришокъ вона заразъ забувала про свою грызоту, сміялася, скакала й жартувала, немовъ ніякого барона, ніякого контракту на ии душу й ніякого завдатку на ии тило й не було на свити.

XV.

Одного дня панна Нина зновъ вєлила Иванови запрягаты. Колы выйиха-

лы, казала йому справыты фаетонъ въ протывный бикъ видъ того, въ який звичайно йиздылы. Швыдко выйихалы за мисто й дойихалы до моста. Велыка, быстра и глыбока рика зъ глухымъ шумомъ котыла по-пидъ нымъ свои хвыли. Панна Нина затремтила, почувшы той шумъ и туркить колись по мости, але заразъ же почала досыть голосно мугыкаты соби якусь веселу писеньку. Колы булы на середыни моста, клыкнула зовсимъ звичайно:

— А стань-но, Иване!

Иванъ зупынивъ кони. Въ тій хвыли панна Нина видчыныла дверци фаетона, выскочыла зъ нього и проворно, мовъ бильця, скочыла до мостового поруччя, перескочыла черезъ нього й кынулася въ темновати, запинени хвыли рикы. Але въ ту хвылыну, колы вже долитала до воды, почула, якъ якась невыдыма та могуча рука вхопыла и, пидняла вгору и зновъ посадыла въ фаетони.

— На що робыты комедію!—огрызливо буркнувъ Иванъ, що преспокійно сидивъ тымъ часомъ на козлахъ.

— Комедію!—скрыкнула панна Нина, облываючыся слізэмы.—Але жъ власне я хотила зробіты кінецъ тій негідній комедіі, що зо мною выробляють. Иване, Ивасыку, прошу тебе,—обернулася наразъ до нього,—дай мени вмерты! Дай мени ще разъ зробіты те, въ чимъ ты мене перепынывъ!

— Най паннунця навить не думае про се!—видмовывъ Иванъ.

— Але жъ бійся Бога! Я не можу вертаты до-дому! Адже жъ ныни мають видбутыся мои заручыны зъ барономъ. Я не можу довше вытрыматы.

— То хто жъ паннунцю сылуе вертаты до-дому?—видмовывъ зъ незрушнымъ супокоемъ Иванъ.—Я думаю, що можна не вертаты й жыты.

— Не вертаты й жыты?—Але куды жъ я динуся, що робытому?

— Боже мій, свить такый шырокий! Адже жъ паннунця мовыла, що волила бъ на службу нанятыся...

— Такъ ты радывъ бы мени се зробіты?

— Що жъ, колы инакше не можна, то все липше на службу нанятыся, ніжъ ракивъ и коропивъ пидъ мостомъ году-

ваты. Але мени здається, що паннунця, Богу дякувати, не потребує ще ажъ на таке сходити. Чому жъ бы паннунця не мала... напрыкладъ...

— Що таке? скажи!

— Ну, напрыкладъ... прыняты мене у свою службу?...

— Тебе? У свою службу?—скрыкнула панна Нина.—Ха, ха, ха! Тебе, що въ кожній хвили можешъ стати своїмъ власнымъ паномъ, багатшымъ и бильше могучымъ видъ усихъ панивъ на свити—и я, бидна, одынока, позбавлена всього на свити, мала бъ прыиматы тебе у свою службу?

— А якъ бы я паннунцю про се просивъ?—сказавъ Иванъ.—Нехай паннунця вирыть мени, що тильки тоди чоловікъ зуміє найлиппше услужыты другому, колы його до сього спонукує не потреба, але тильки власна воля и власне...

— Що власне?

— Ну, меньше зъ тымъ! — урвавъ Иванъ.—Такъ якъ же? Прыіме мене паннунця у свою службу? Я буду слугою покладнымъ. Платни ніякои не жадаю; колы мене паннунця видправыть, то пиду геть, а чого паннунця тильки

забажає або запотребує, то прошу мени сказаты. Все заразисинько буде зроблене.

Панна Нина, всмихаючыся кризь сльозы, простягла руку й подала їи Иванови.

— Добре,—сказала. — Прыймаю твою услугу, але зъ тою умовою, що не буду тобі приказуваты. Покидыаючы те жыття, яке ненавыжу, хочу заразомъ покынуты його звычаи. Не хочу, щобъ ты бувъ моимъ слугою. Будь моимъ товаришемъ, братомъ—добре?

Иванъ стыснувъ подану йому руку панночки.

— Проты сього ничого не маю,—сказавъ радисно.

— Ну, а що жъ теперъ будемо робыты?

— Я думаю,—сказавъ Иванъ, — що найлипше буде на хвылынку повернуты до-дому.

— А се на що?

— Ну, прошу паннунци, треба кони видставыты на мисце.

— Ба... а якъ же мы рушымо?

— Нехай паннунця про се не турбується, се вже моя ричъ.

— Слухай, Иване,—сказала паленіючы

панна Нина,—не говоры до мене: „паннунця!“ Говоры мени: „ты“, „Нино“, такъ якъ бы говорывъ до своей сестры.

— Нехай мени паннунця выбачыть,—видповивъ Иванъ,—але я никола не мавъ сестры, то й не знаю, якъ треба до ней говорыты. А помы сыжу на козлахъ, то буду говорыты такъ, якъ доси говорывъ. Потому може й инакше навчуся.

XVI.

Видъ того часу выдали люде въ рижныхъ столыцяхъ Европы, въ модныхъ купеляхъ, на блискучыхъ баляхъ та иныхъ мисцяхъ великопанськихъ забавокъ молоду пару, що выдавала себе братомъ и сестрою. Мужчына, вбранный добирно, але по-просту, бувъ звичайно мовчазный, держався з-далека видъ людей, не танцювавъ и загаломъ якось немовъ гасъ и щезавъ пры боци своей гарной сестрычки. Зъ ней навпаки вси дивувалы, вси въ ней захоувалыся—не знаты, чы за-для ии красы, чы за-для дотепу, чы за-для безмирного, якъ здавалося, багатства, яке выдно

було и зъ іи коштовныхъ убранъ самоцвитивъ та иншыхъ дорогыхъ клейнотивъ, зъ блысучыхъ екипаживъ, та велычезныхъ выдаткывъ, яки вони робылы всюды, де тилькы наякый часъ зупынялыся.

Ти двое булы Иванъ и Нина. Покрынувши батькивський димъ, Нина, що правда, заявыла Иванови, що хоче вернуты до ридного краю. Але Иванъ, знаючы досыть добре іи вдачу, домиркувався, що ся огыда до вельико-панського жыття выкликана була у неї тилькы на мыть тымъ тяжкымъ моральнымъ ударомъ, якого власне дизнала. Хвыля мыне, раны заживуть, и вона певно затужыть за тымъ жыттямъ. Отъ тымъ то винъ забажавъ, щобъ передъ поворотомъ до-дому вони вдвохъ видбулы килькомисячну проїиздку по Европи, яку винъ и самъ радъ бы бувъ оглянуты. Нина якось нибы неохоче на се прыстала, але по килькохъ дняхъ цилковыто забула про те, що колысь такъ хотила вертаты до-дому.

Сыла Иванового чудодійного перстня проявылася теперь въ повнимъ блеску. Перстинъ той переносывъ ихъ обохъ зъ миста до миста въ одній

хвыли, безъ труда и клопоту, дававъ имъ въ руки невычерпани засобы, дозволявъ выдаваты нечувани сумы, ясни-ты безмирнымъ багацтвомъ, яке ничого не коштувало й яке мало тилькы ту недогоду, що, якимъ-небудь способомъ доставшыся въ трети руки, шезало якъ снигъ на сонци. Значить, було воно привыдомъ, якъ у тому Иванъ достотне переконався, але привыду того зовсимъ досыть було на те, щобы запевныты имъ славу людей безмирно багатыхъ.

Нина зразу вагалася якось черпаты зъ того чародійнаго джерела.

— Яке я маю право на се? — говорила. Але Иванъ заспокоювавъ її.

— Коли ты разъ узяла мене соби на службу, то дозвожь мени заспокоюваты вси твои потреби.

— Але мои потреби можуть стати примхамы!...

— И примхы твои будуть заспокоєни, — сказавъ Иванъ. И справди, швыдко панна Нина почала робыты дуже шырокий ужытокъ изъ даннаго їй права. Блыскучый, шумлывый, оглушлывый вырь великопанського жыття бувъ їй найлюбішый. Отъ и кинулася вона въ той вырь

зъ запаломъ, властывымъ ии гарячій вдачи, и швыдко забула про все инше. Иванъ, до якого вона зразу почувала вдячність и якусь крыхитку справдишньої прыхыльности, незабаромъ упавъ въ ии очахъ до ряду тыхъ пидрядныхъ людей, що живутъ на те тилькы, абы заспокоювати потреби и примхы людей выщого колина. Въ поривнанню до блискучыхъ панычівъ, що роямы увывались кругомъ Нины, Иванъ справди бувъ дуже непоказный. Винъ не вмивъ говорыты ніякою мовою, кримъ своєю ридною, якої на щастя блискучи панычи ани въ зубъ не розумилы; бувъ маломовный, отяжылый и сумовытый. Бувалы хвыли, колы винъ выдавався Нини просто прыдурковатымъ.

Воны проживалы звычайно въ гарныхъ домахъ або въ першорядныхъ готеляхъ, наймалы по килька покоивъ; та Иванъ—звычайно, якъ упертый Русынъ—завсигды мистывся въ однимъ затыльнымъ покоику, обставленимъ скромнымы меблямы, а решту лышавъ для Нины та ии гостей. Колы по якымось часи побачывъ, що його мовчазлыва прысутність и незграбни рухы не до смаку

Нининимъ гостямъ, переставъ показуватыся у неї, цылымы днямы сидивъ у своїй кимнатци й нудывся смертельно. Тысячу разивъ пробувавъ занятыся чымъ-небудь, отъ хочъ бы струганнямъ дерева або шыттямъ чобить (винъ колысь пишовчывся бувъ видъ сильського шевця), але завсигды якась невыдыма рука вытручувала йому зъ рукъ роботу, що винъ самъ хотивъ зробыты — все те въ одній хвыли вже лежало передъ нымъ, зроблене безъ нього.

И отъ выходывъ Иванъ у мисто й волочывся вулицямы, звычайно одягнений, якъ простый робитныкъ, щобъ ниhto його не пизнавъ и не займавъ. Мовчки прыдывлявся винъ до жыття людей въ тыхъ велычезныхъ муравлыськахъ, що звуться столыцями свита. Багато де-чого винъ тамъ не розумивъ, та все-такы образъ нужды бувъ йому ажъ надто добре зрозумилый и клищамы тысь його за серце.

Мынуло такимъ способомъ килька мисяцивъ. Иванъ за той часъ высохъ, якъ скыбка, и зовсимъ стратывъ охоту до жыття. Натомистъ Нина розцвила, якъ

рожа, дозрила зовсимъ и чула себе безмирно щасливою.

— Слухай, Нино,—сказавъ одного разу до неї Иванъ, колы килька день не бачывшыся, опынылысяякосьсамы вдвохъ въ покою.—Чы не часъ бы намъ уже вертаты до-дому?

— До-дому?—зачудовано спытала Нина.—До якого дому?

— Ну, до нашего ридного краю, до себе.

— Ей, Иване! Що се ты говоришь! Увесъ свить є нашимъ краємъ. А въ тимъ краю, де мы колысь уродылыся, ниhto за намы не тужыть, ниhto про насъ не згадує, и мы тамъ ничого не полышылы, такъ чого жъ намъ туды вертаты? Хиба намъ тутъ не добре?

— Мени, Ниночко, не добре,—сказавъ Иванъ.

— А чого жъ тобі бракує?—скрыкнула дивчына, навить не глянувши на нього.—Адже жъ ты маєшь у своихъ рукахъ уси способы. Зробы такъ, щобъ тобі добре було!

— Добре мени може буты тилькы въ своимъ краю, чую се,—мовывъ Иванъ.

— Такъ ты хотивъ бы мене покинуты?—вырвалося зъ устъ Нины.

Иванъ зырнувъ на неи довгымъ, сумовытымъ поглядомъ и не сказавъ ничего. Теперъ знавъ винъ добре, що вси його мрії про те, щобъ здобути собі прыхыльнисть тои дивчыны, були пусти и безплодни. Невыдыма стина, що стояла мижъ ными, не пиддалася сыли його перстеня й не хотила уступытыся. Та проте Иванъ не перестававъ ище надіятыся, хочъ самъ не знавъ, чого и на що. Ажъ теперъ, пры тимъ однимъ слови Нины, зъ якого винъ видразу змиркувавъ, що їи зъ нымъ ничогисенько не в'яже, Иванъ почувъ, що його надія пропадае й розвивається дымомъ. Його заболело щось дуже коло серця, винъ поблидъ и сципивъ зубы, щобъ не зойкнути зъ болю.

Нина не дывылася на нього, поправляючи передъ зеркаломъ свою пышну косу. Тилькы зъ Ивановои мовчанкы вона зрозумила, що остатне слово нерозважно вырвалося їй зъ устъ. И ось, скинчывшы поправляты свою косу, вона наразъ обернулася, пидбигла до Ивана и, перескакуючы зъ одной крайности въ

другу, обхопыла долонямы його голову и, пестячы його та цилуючы въ чоло (въ уста воны николы доси не зважылысь поцилуватися), проговорила нижнымъ голоскомъ:

— Ни, Ивасю, ни, братику мій! Я знаю, що ты мене не покинешъ. Ани я тебе не покину, виръ мени! Полетымо разомъ у-двохъ до нашої любой витчыны. Швыдко вже, за килька недиль. Нехай тилькы м'ясныци скинчатся. Ахъ, я такъ ище хочу погуляты, потанцюваты, повеселитися! Бо жъ тамъ, дома, якъ ты кажешъ, засядемо якъ крилыкы въ нори. Тамъ не буде вже того, що тутъ—правда? Я навить сама того не хочу. Але теперъ, ище тыхъ килька недиль нехай будуть мои! Добре, Ивасыку?

Иванъ бувъ дуже сумный. Видъ якогось часу запрямитывъ винъ одного паныча, що раз-у-разъ крутився коло Нины й очевидно позыськавъ собі ии прыхыльнисть. Заздристь спонукала Ивана прослидыты потайно жыття того паныча. Винъ переконався, що молодой графъ Едвинъ—чоловикъ дуже нызькой пробы, картяръ и розпустныкъ. Протратывшы за-молоду бильшу частыну бать-

кивського добра, винъ теперъ дотрачувавъ решту. Въ товариствахъ чемный и укладный, винъ гравъ ролю великого пана й дуже тонорового чоловіка, але потаємно позичався у кого мигъ, не плативъ кравцямъ та іншимъ ремисникамъ, живъ набиръ у готели, а навить у свого старого визника не стыдався выпозычыты значну суму грошей, яку той за липшихъ часивъ заховавъ собі бувъ на стари лита. Видъ того визника, зъ якимъ Иванъ заприязнився, винъ довидався про Едвына досить такого, що мигъ выробыты собі про його докладный поглядъ. Едвынови грозила руина, и винъ очевыдно закинувъ гачокъ на Нину, яку вважавъ велькою багачкою. Иванови ажъ страшно робылося, що жде сю нетямущу дивчыну въ рукахъ того чоловіка, и винъ постановивъ собі остерегты и передъ нымъ.

— Слухай, Ниночко, — сказавъ винъ, ухыляючысь лагідно и идъ ии пестошивъ, яки замисть вдоволення й роскоши робылы йому глыбокий биль. — Я хотивъ бы тебе про одну ричъ запытаты, але дай мени слово, що не прогниваєшся на мене.

— Ну, пытай, пытай, ты, ведмедю!— сміялася Нина, спираючыся зъ комедною повагою ликтемъ на його плече.

— И скажешъ мени правду?

— Се вже якъ мени сподобається.

— Чы то правда, чы тилькы мени такъ здається, що тоби сподобався графъ Едвинъ?

— Що?—скрыкнула Нина и вся спалахнула рум'янцемъ, мовъ злочынецъ зловлений на гарячимъ учынку.

— Не хочу тоби зъ сього робыты ніякои доганы,—спокійно мовывъ Иванъ,— а тилькы остеригаю тебе, що графъ—чоловикъ негідный твого чуття.

— Чому?

— Не жадай видъ мене подробыць, але прыймы сю осторогу, якъ видъ брата.

— А колы се тилькы пусти наговоры?—выбухла Нина.

— Я маю де-яки доказы.

— Сховай соби свои доказы,—сказала ображена Нина. — А втимъ запевняю тебе, що графъ мене ничогисенько не обходять.

И видвернулася, щобъ видійты.

— Слухай, Нино,—сказавъ Иванъ, не рушаючыся зъ мисця.—Ты жъ не говорила йому ничего про джерело нашого багатства?

— Про яке джерело?—стыха запытала Нина и нагло зблидла.

— Адже жъ знаєшь, що въ мене на думци. Про мій перстинь.

— Ничого. Ну, або що?

— Прошу тебе, не говори йому ничего й на дали.

— До чого се нагадування? И чому якъ разъ ты прытулывъ се до графа?

— Ну, такъ, випадково прыйшло мени се на думку. Чого доброго ще зовсимъ непотрибно чоловікъ спокусыться...

— Ты дурень, Иване! — скрыкнула Нина.

— Зовсимъ непотрибно, Ниночко! Завдай соби труду зрозумити мене! Зовсимъ непотрибно!

Та Нина вже не чула тихъ сливъ, але, тырлыкаючы якусь французську писеньку, крутылася по сусиднимъ покои.

А колы вночи Иванъ, утомленный цилоденною грызотою, спавъ твердо въ своимъ покоику, ввійшовъ до нього графъ Едвинъ, ступаючы тихесенько на паль-

цяхъ, знявъ йому зъ пальця чудовый перстинъ и выходячы замкнувъ за собою двери на ключъ. Внизу въ синяхъ готелю ждала вже його Нина, одягнена по-подорожному, а слугы власне выносылы велычезну тяжку подорожную скрыню.

— Ну що?—пошепки запытала Нина.

— Добре,—шепнувъ Едвинъ.—Спыть якъ забытый. Закымъ збудыться, будемо вже далеко. Ось перстинъ.

И Едвинъ вложывъ його соби на палець.

— Дорогий мій! Дякую тобі!—шепнула Нина, стыскаючы йому руку.—Ты дарувавъ мени нове жыття, вызволившы мене видъ того ведмедя зъ лакейською душею.

Килька хвылынъ згодомъ повизъ, запряженный препышною четвернею, у-чвалъ гнавъ вулицямы миста, везучы щасливу пару втикачивъ.

XVІІ.

Перше почуття, якого дизнавъ Иванъ, прокынувшыся досыть пизно на другой день, то було почуття якоись дывной

полекши. Здавалося йому, що якісь тяжки кайданы зпали зъ нього, що свить наразъ йому прояснився. Не знавъ зразу, що се значить, але швидко, доторкнувшись якось мимовильно правою рукою до ливої, почувъ, що нема перстень на пальці. Зачудувався безмирно, почавъ прыгадувати, де мигъ його згубыты, але нічого не мигъ выгадаты. Пустився йти до дверей, щобы повидомыты Нину про сю прыгду, але двери були замкнени зъ надвору. Наразъ роз'яснило йому въ голови.

— А! Такъ ось воно що!—скрыкнувъ винъ.—Справди не ошукало мене мое прочуття! Моя Ниночка справди змовилася зъ тымъ витрогономъ! Забрали у мене перстинъ, думаючи, що Богъ зна який скарбъ здобулы! Ха, ха, ха, ха! Щасты вамъ, Боже! А мы тымъ часомъ спробуємо, якъ смакує праця.

И взявъ щитку, щобы вычистыты свое убрання, але въ тій хвыли почувъ, що чаривнычый вузлыкъ зновъ зав'язується передъ нымъ, що щось выхапуе йому зъ руки щитку, обезсылує його мускулы—перстинъ бувъ зновъ у нього на пальці.

— Ну, не хотивъ бы я въ тій хвыли бачыты лыця ихъ обохъ,—промовывъ Иванъ самъ до себе.

Сыла перстения заразъ видчыныла замкнени двери. Иванъ увійшовъ до покоивъ Нины. Покои были пустисиньки, вси коштовни оздобы позабирано.

— Ха, ха, ха!—зъ бодемъ усмихнувся Иванъ.—Злакомылыся на блыскучкы и втиклы! Ну, певно швыдко вернуть. Пиду имъ на зустрічъ.

Убравшыся гарненько й поснидавши, Иванъ помаленьку выйшовъ, сивъ на кони й пойихавъ у той бикъ, куды передъ кильканадцятьма годынамы поторохтили были Нина й Едвинъ. Не пройихавъ Иванъ и пив-годыны часу, колы на гостынці показався мужыцькый драбынястый визъ, а на нимъ, на околоти соломы, сидилы Едвинъ и Нина. Колы обыдвѣ колысницѣ поривнялыся одна зъ одною, Иванъ зупынывъ ихъ и промовывъ до Нины,—спокійно, неначе бъ ничогисенько въ свити не сталося:

— А не казавъ я тобі, Ниночко, що се буде зовсимъ непотрибный захидъ? Адже колы ты хотила на прогуляння

пойихаты, то можна було сказаты мени про се хочъ словечко.

— Мовчы, хаме!—въ нестями крикнула до нього Нина.—Якъ ты смієшъ такъ за панибрата говорыты зо мною? Я—княгыня, а ты—простый мужыкъ.

— Але жъ, Ниночко,—зъ непорушенымъ супокоемъ видмовывъ Иванъ,—сама ты казала мени такъ до тебе промовляты. А теперь, прошу тебе, сидай ось тутъ коло мене. Тоби жъ не лычыть на такимъ простимъ вози вйизжаты до миста, выйихавшы зъ нього четвернею.

— Не треба мени твоего ничего! Поиду такъ, якъ мени хочеться, поручъ зъ тымъ, кому належыть мое серце, кому я виддала все... все, навить..

— И хто зъ того всего мае зламаный шагъ!—зъ насмихомъ докинчывъ Едвинъ.—Ни, пани, я думаю, що вы справди липше зробіте, колы повернете въ обіймы сього чесного и благородного братчыка.

— Едю!—зъ выразомъ тяжкого докору скрыкнула Нина.

— Е, що тамъ бавытыся чутливымы вытребенькамы!—грубо видказавъ Ед-

винъ.—Адже жъ вы, пани, знаете, що я голый, зруйнований. А той проклятый перстинь, що вы казали мени зняты зъ пальця своего братчыка, отсе, якъ ба-чу, зновъ прикрашуе той самый палець. А въ тои самой хвылыны, колы щезъ перстинь, щезлы такожъ, якъ вы, пани, знаете, вси ваши скарбы и клейноты, навить повизъ и кони. Осталося намъ тилькы те, що я вчора не програвъ у карты, а сього було дуже не багато, ледве выстарчыло на те, щобъ заплаты за вечерю й ночивлю та наняты ось ту препышну брычку, на якій я вже розтрясъ соби вси кисткы. И якъ же вы, пани, уявляете соби нашу дальшу подорожъ, нашу будущыну? Мои до-хидни джерела зовсимъ вычерпани; вы, пани, маете стилькы скарбивъ, що й ту-рецькый святой; заробыты соби такожъ не потрапыте...

— Буду заробляты, Едю! Переможу сама себе! Буду робыты все, щобъ тилькы не буты для тебе тягаромъ, лышь не видпыхай мене! Я тебе люблю, Едю, а до нього не хочу вертаты.

— Нино!—скрыкнувъ Иванъ, до глы-быны души зворуженый сею сценою.—

Рвешся видъ мене, якъ видъ свого най-тяжчого ворога! А отже досить було одного твого слова, щобъ я вступився тобі з-передъ очей. Ты полюбыла сього пана—я не хочу стояты тобі на завади. Будьте шасливи! Радю я допомигъ бы вамъ, колы бъ се було въ мой силы, але теперъ бачышъ и сама, що все, що дае мій перстинь, дае тилькы для мене; въ рукахъ у иншихъ людей усе те щезае. Такъ бувайте жъ здорови обое! Сидайте на мій повизъ,—винъ заплачений и не щезне пидъ вами такъ, якъ четверня. А я соби пиду.

— А куды жъ ты пидешъ?—запытала Нина, трохи привстыдана и зворушена його мовою, бачучы, що винъ злизъ зъ повоза.

— Пиду до-дому,—сказавъ Иванъ.—Бувайте здорови!

И закымъ Едвинъ та Нина встыгли ще систы на повизъ, Иванъ щезъ имъ з-передъ очей.

XVIII.

Якымъ способомъ се сталося, сього Иванъ не тямивъ. Мабуть, якесь таємне,

йому самому невидоме бажання кермувало въ тій хвыли чудодійною силою його перстень. Досыть, що въ найблизшій хвыли по розстанню зъ Ниною винъ найшовся въ тимъ мисти, зъ якого колысь вирушивъ у свить, повный рожевыхъ надій и могучыхъ бажань: найшовся передъ пышнымъ палацомъ князя Довгорукого. Не дуже то пышний выдъ являвъ теперь той палацъ. Пусто довкола, ани души живои. На брами, на дверяхъ, навить де-куды на викнахъ поперекъ крышталевыхъ шыбъ понаклеювано було велычезни друковани червони, сини та жовти паперы.

— Що се таке? Чума тутъ выбухла? Чы може яка нечыста сила заклала сю халабуду?—думавъ Иванъ, проходжующыся дорижкамы довкола будынкивъ.

— А гей, хлопче!—крыкнувъ на нього зъ боку якийсь грубый голосъ.—А ты що за одынь? Що тутъ робышь?

Иванъ озырнувся—и перехрестився. Ну, Богу дякуваты, що хочъ одна жыва душа вызыскалася! Винъ пизнавъ старого вусатого вартивныка, що стеригъ князивського парку.

— Здорови булы, Бантромію!—скрыкнувъ радисно, пидходячы до старого.— Що жъ то, не пизнаете мене? Я Иванъ, князивський визныкъ, той, що його недавно прынялы.

— Той, що зъ княземъ за граныцю пойхавъ?—спытавъ чудуючыся Бантромій.

— Той самый.

— А який же дидько прынисъ тебе сюды? Чы може й князь прыйихавъ?

— Ни, Бантромію, я самъ прыйихавъ, верхы на палыци.

— Ну, а князь? Де винъ? Що зъ нымъ?

— Не знаю.

— Не знаешъ? Адже жъ винъ не нынизавтра мае тутъ буты.

— Такъ? А то чого?

— Якъ то чого? Хиба жъ ты ничего не бачышь?

И винъ вынявъ изъ кышени такой самый папиръ, якъ ти, що булы поналиплювани скризъ на палацу.

— Бачыты я бачу: ще, Богу дякуваты, не заступыло мени очей. Але що значать си цыдулы,—далеби, не знаю.

— Се, небоже, квитки, и значать воны, що нашому князеви зъ його князівства осталося якъ разъ тильки, якъ сей папірь вартъ.

— А багато жъ винъ вартъ?

Бантромій тильки посвыставъ, зимнявъ папірь у жмени и зробивъ нымъ такой рухъ, що Иванъ, хочъ и який неписьменный, видразу зрозумивъ його значиння.

— Онъ воно якъ! Ну, але що жъ се за папірь и що на нимъ напысано?

— Напысано на нимъ, небоже Иване, що видъ ныни за тыждень має видбу-тися продажъ отсього палацу и парку и всихъ князівськихъ маєтківъ тому, хто дасть бильше.

— О, о, о!—дивувався Иванъ.—Такъ якъ у найпростішого хлопа?

— А що жъ, небоже, право для всихъ одно, и довгъ для всихъ довгий, а виддай короткий.

— Ну, а є вже купци на ти маєтності?

— Го, го, чому жъ бы не було! Але кажуть, що нихто ничего не дистане, бо баронъ—тамъ якийсь жыдюга, проста п'явка людська, за барона обибрався—

такъ той баронъ, кажуть, все вже въ кышени має. Навить до продажу ни-хто супроты нього не выступить. Цилый тыждень вже тутъ крутыться, запопадає въ суди, скризь — выды, се винъ нашъ палаць такъ казавъ обмайти! Порядкує вже тутъ, якъ у своимъ власнимъ. Усю двирню понаганявъ, щобъ не годуваты дармойидивъ, тилькы мене одного лышывъ якъ на пам'ятку, та й то мабуť швыдко прыйдеться й мени на стари лита плента-тыся въ свить по-за-очи. Швыдко тутъ небоже, не чуты буде людського слова, а все тилькы жыдивське шваркотання.

— Такъ баронъ тутъ є?—скрыкнувъ Иванъ.

— А вже жъ що не де. Волочывся зъ княземъ по-за граныцями, по-кы зъ нього не выссавъ усихъ сокивъ, а те-перь щось тамъ межы ными выпало, чую—посварылыся черезъ панну, та й отсе нашъ баронъ злетивъ сюды, якъ крукъ на стерво.

— И никого нема, хто бъ його зигнавъ зъ того стерва?

— Його? барона? Сныться тобі, небоже! Винъ—сыла! У нього гроши. Якъ бы

ты бачывъ, якъ тутъ уси прыпадають коло нього!

Въ тій хвыли Бантромій наразъ мовъ сполошився зъ місця й полетивъ кудысь, такъ полетивъ, що Иванъ не думавъ навить, щобъ въ його старыхъ ногахъ було ще стилькы сылы.

— Що се зъ моимъ старимъ сталося?— подумавъ Иванъ и слидывъ за нимъ очыма, помы не побачывъ на кинци алеи якоись чорной плямы, довкола якои литало щось, мовъ золота, блискуча муха. Иванъ швыдко пизнавъ сю пляму. Се бувъ баронъ; винъ, идучы по парку, махавъ дорогою палычкою зъ золотою галкою на кинци. Старый Бантромій, добигшы до нього, задыханий, ставъ передъ нимъ смирно, якъ николы не стававъ передъ княземъ и, видповидаючи на якись баронови запытання, за кожнымъ словомъ кланявся нызенько, мовъ складаний ножыкъ.

— Агій!—подумавъ соби Иванъ, плюнувъ и скрутивъ у бокову дорижку, щобъ не стричатыся зъ барономъ. По хвыли прыйшовъ Бантромій, завстыданий и радисный заразомъ.

— Ты, небоже, не дуже зъ мене смійся,—сказавъ винъ, обтыраючи собі уста й розглажуючы довжезні вусы. — Не годыться такъ надскакуваты передъ такою жабою, якъ баронъ,—то правда, але що жъ зробишъ, колы винъ сыла? Бачышъ, що баронові се подобається, що винъ по кожній такій розмові ни за се, ни за те червинця въ руку тыць, ну, то й думаєшъ собі: що мени шкодыть спину погнуты? Вона не зломиться, а червинець, небоже, на стари літа найліпша підпора.

— Ну, але що жъ вамъ таке наговоривъ ясновельможный панъ баронъ?—спытавъ Иванъ, омынаючи дразливу розмову.

— О, нині баронъ бувъ дуже ласкавий и веселый. Казавъ, що диставъ з-за граныци якусь дуже радисну телеграму, що заразы йиде туды й не вернеться ажъ до дня продажу, и здавъ не мене усе отсе добро,

— Такъ коло васъ можна тутъ буде й мени прытулытыся?—спытавъ Иванъ.

— Тулыся, небоже! Хочъ у князевимъ лижку спы, але тилькы до продажу. Потимъ уже не моя воля. Потимъ може

я тебе просытому, щобъ ты мене де при
соби прытуливъ.

— Добре,—скрыкнувъ весело Иванъ.—
Беру васъ за слово. Потимъ я васъ
прытулю!

Жалислыво всмихнувся Бантромій,
стыскаючы Иванови руку.

— Будемо мабуть обыдва тулытыся
такъ, якъ два голи у одній дыравій со-
рочці. Ну, але ты певно голоденъ, мо-
же бъ тебе чымъ погостыты? Знаешъ що,
небоже? Ходимо до княжого льоху: тамъ
у мене въ однимъ закуточку є де-що
трохы приховано, то побалакаемо не зъ
сухими горламы.

Балакаючы то се, то те, обыдва
воны покрипылыся де-чимъ; Бантромій
вышпортавъ пляшчыну доброго вына й
воны, сыдячы на порожній бочци, ба-
лагурылы дали.

— Що жъ ты думаешъ робыты, не-
боже?—пытавъ Бантромій Ивана.

— Не знаю ще,—сказавъ Иванъ.—По-
передъ усього я бажавъ бы зробыты
баронові якогось доброго збытка.

— Баронові? Ты?—протягнувъ голо-
сомъ Бантромій и выдывывся на Ивана,
якъ на тура.

— Може бѣ йому якъ-небудь перебыты отсю продажъ?—задумливо миркувавъ дали Иванъ

— Ты? Бароновѣ?—лепотивъ уже майже въ нетями зъ дыва Бантроміѣ.

— Такъ и е!—сказавъ Иванъ рѣшучо.— Се, думаю, буде добре. Знаете що, дядьку Бантромію, поможить мени въ тій справѣ, певно, не пожалуете сього.

— Въ чимъ, въ чимъ тоби допомогты, ты, безуме якийсь?

— Розвидатися въ суди, на яки гроши буде та продажъ и якъ бы до неи прыступыты?

— Але зъ тобою, такимъ нехарапутнымъ наймытомъ, и говорыты про те въ суди не будуть!

Иванъ, не кажучы й слова, зирвався зъ мисця, вийшовъ за стинку и похвыли явився передъ Бантроміемъ убраный якъ панъ, пры золотимъ годиннику зъ товстымъ ланцюжкомъ, у перстняхъ зъ дорогымъ каминнямъ, держачы въ руци лиску зъ золотою головою далеко бильшою, нижъ у барона.

— Ну, а колы имъ оттакъ покажуся,—мовывъ усмихаючысь Иванъ,—то чы схочуть зо мною говорыты?

— Святъ, святъ, святъ!—скрыкнувъ хрестячыся Бантромій. А се що таке? Якый нечистый въ тоби сыдыть, Иване?

— Ніякий нечистый, дядьку,—сказавъ Иванъ, и въ тій хвыли щезло зъ нього все його панство,—се тилькы такъ, жартъ. Такъ оттакий жартъ я хотивъ бы зробыты й баронови. Допоможить мени, то певно не пожалуете сього.

— Та хіба то така велика штука розвидаты про продажъ?—сказавъ Бантромій, все ще не можучы охолонуты зъ переляку й по-троху пидозриваючы, чы не пидлазыть отсе пидъ барона якась нечыста сыла, щобъ його взаты за старый довгъ.—А втимъ, колы хочешъ, щобъ я тоби помигъ, то я залюбки. Мени баронъ ани сватъ, ани братъ. Тилькы, небоже, колы хочешъ прыступаты до купивли хочъ бы тилькы на жартъ, то треба въ суди вадію зложыты.

— Вадію? Що се за вадія?

— А якусь чымалу суму грошей.

— Е, про се не турбуйтеся, се у мене найдеться.

— Найдеться? Тьфу! А ну, перехрестыся, Иване!

— Що се вы, дядьку, выдумалы? Не вирыте мени?

— А вже жъ не вірю. Ну, перехрестися, бо инакше й кроку зъ тобою не зроблю.

— И перехрещуся, и „Отче нашъ“ змовлю, колы вамъ сього треба,—сказавъ Иванъ, хрестячыся, — тилькы ходити!

XIX.

Килька день після сєи розмовы прыйихавъ князь. Винъ не йихавъ до палацу—важко йому було й дывытыся на те місце, що колысь бачыло його панування, а теперъ пропало для нього, здавалось, на-вѣкы. Винъ замешкавъ у маленькимъ жыдивськимъ зайизди, въ кимнатци вѣкнамы на брудне, вонюче подвир'я

Довидавшыся про його прыйиздъ видъ Бантромія, Иванъ заразы пишовъ до нього. Князь одягнений лежавъ, напивъ сыдячы на канапци, курывъ люльку и, здавалось, ни про що не думавъ. Винъ не чувъ навить, якъ Иванъ застукавъ до дверей, якъ видчынывъ ихъ и якъ увійшовъ до покою. Иванъ поба-

чывшы його, зразу подумавъ, що попавъ не въ ти двери: той сывый—поморщенный, зломаный чоловікъ, ся порохнява руина, що безъ думкы, безъ выразу на змарнилому лыци лежала передъ нымъ, клипаючы осовилымы очыма—чы се жъ мигъ буты князь Довгорукий, той самый, що такъ недавно ще роскошувавъ такъ, якъ тилькы можуть роскошуваты багати люде?

Побачывшы Ивана, винъ усмихнувся злегка й махнувъ рукою, не зминяючы своеи постаты.

— Еге-ге, Иванъ, Иванъ, пам'ятаю. Добрый визныкъ, ге, ге, алекепський слуга. Втикъ, ге, ге, втикъ видъ мене, але ничего не вкравъ! Ни, не можу сього сказаты... Ну, добре, добре! Вернувъ додому? а? Жебрачывъ дорогою? а? Такъ якъ и я, такъ самисинько! — Тремтячою рукою винъ повивъ до очей, немовъ бы хотивъ обтерты слёзу, але очи його булы зовсимъ сухи. Иванъ стоявъ передъ нымъ, не зводячы зъ нього очей и не можучы й слова сказаты.

— Не можу, небоже, не можу тоби ничего даты,—говорывъ дали князь, на сылу ловлячы обрывкы думокъ, що мовъ

джмели безъ ладу блукалы въ його знесыленій голови,—голый я, голисенький, такъ само, якъ ты. Все минулося. Все пропало. Мое колышне щастя—ге, ге, небоже, зломало ногу десь по доро-зи, колы поспишало мене останній разъ ратуваты. И мои мене покинули, ге, ге! Якъ одъ проклятого видбиглы. Дочка про-пала десь, може втопылася... Княгыня вмерла. Потасемкы тобі скажу, небоже,—вона повисылася вночи надъ своимъ лижкомъ, бидна жинка! А якъ же! Але мы сього нікому не говорылы: казали, що вмерла... О, се винъ, той баронъ поганый, доканавъ иі! Того самого дня, колы винъ почтою надиславъ намъ дру-ковану оповистку про продажъ нашихъ маеткивъ—ты бачывъ ти паперы? Ка-жуть, що весь нашъ палацъ нымы облиплений. Я не пойихавъ туды, не хотивъ бачыты, щобъ и мени не прый-шла охота такъ, якъ княгыни... Бидна жинка, еге-ге! ани словечка не сказала, ани скрывылася, але вночи взяла, та й...

Иванъ стоявъ, мовъ одубилый.

— Чого я сюды прыйихавъ, пытаешъ?—говорывъ дали князь, хочъ Иванъ ни про що його не пытавъ.—Самъ не знаю.

Не хотилося гынуты на чужыни, якъ собака пидъ чужымъ плотомъ. Липше пидъ своимъ. А знаешъ, въ Локарно— а, ты не бувъ въ Локарно? гарна місцевисть! такъ тамъ колысь стара ворожка казала мени: колы васъ крайня беда прытысне, вертайтесь до-дому, тамъ васъ щастя дожыдатыме. Отъ я й вернувся, на останне стягнувся. Ну, ну, бувай здоровъ! Иванъ... Иванъ—а прызвыська такъ и доси не знаю. Иванъ-визныкъ. Добрый визныкъ. Розбійныкывъ батогомъ побывъ. Ага, ага, тямлю! И не вкравъ ничего. Ну, ну, бувай здоровъ, бувай здоровъ!

Сумный та невеселый ишовъ Иванъ вулицею, выйшовшы видъ князя. Ну, сьому вже нема що помагаты. Сьому хиба рыскаль та лопата поможе. Про дочку, очевыдно, ничего не знае, а може й чувъ, та не тямить. А варто бъ знаты, де то панна Нина обертається.

Въ тій хвыли щось немовъ ухопыло його за очи, немовъ сылою обернуло направо. Въ гарнимъ повози, запряжениемъ парою добрыхъ коней йихалы швыдко въ тумани курявы якыйсь шпаковатый вже панъ и молоденька пани. Панъ,

опершыся ливою рукою на лиску зъ золотою головкою, правою показувавъ въ той бикъ, де стоявъ князивський палаць. Пани нахылыла въ той бикъ головку и сміялась голосно. Обое тилькы мыгнулы передъ Иваномъ; повизъ сразу звернувъ до князивського парку и щезъ мижъ деревамы, але Иванъ видразу пизнавъ, що то баронъ и Нина.

— Я такъ и думавъ, що їй не надовго стане любовы зъ Едвиномъ, колы не буде чого йисты. Але щобъ вона зъ доброи воли пишла до барона, сьому не повірю, — подумавъ Иванъ, идучы слідомъ за ными.

XX.

Надійшовъ день продажу. Першый прыйихавъ баронъ въ однимъ повози зъ Ниною. Продажъ видбувалася не въ палацу, а коло економычныхъ будынківъ, на широкомъ пляцу передъ економією, де стоялы ще груби колоды, на якихъ ще недавно, за панщыны, гайдуки щосуботы видличувалы пидданнымъ призирани за тыжневу роботу пивъ-копы та копы канчукивъ. Нина вийшла зъ

повозу й сила на кланку, баронъ ходывъ по подвир'ю, дожидаючы судовои комисіи.

Надійшла комисія—урядныкы, возни зъ паперами и зъ молоткомъ, а за ными валыла густа юрба жыдивъ, мищанъ, хлопивъ, йихавъ де-хто зъ цикавого панства, прыбувъ навить панъ староста *) для порядку. Баронъ поглядавъ на всехъ весело, панивъ витавъ, якъ знайомыхъ, зъ старостою розпочавъ розмову про polityку, але, не скинчывшы іі, скочывъ до комисійного стола, де удары молотка дали знаты, що розпочынається урядова діяльність.

Въ тій хвыли юрба заворушылася, зашепотила й заклекотила мовъ окрипъ, колы въ нього кнуть розпеченый каминь. Видъ миста надйихавъ невелычкый возыкъ, подибный до тыхъ, у якихъ возять дитей, тилькы зъ ручкою ззаду. Въ тимъ возыку сыдивъ згорбленый, посывилый и поморщенный чоловикъ зъ лыцемъ, якъ у мерця, та осовилымы очыма, а за возыкомъ поступавъ, пхаючы

*) Староста—въ Галычыни справныкъ.

його напередъ себе, молодой парубчакъ въ простимъ сильськимъ уборанні.

— Князь, князь!—шепотила юрба. Комисія, почувшы сей шепить, зупынылася въ своимъ урядованню, помы возыкъ зъ княземъ не надкотывся до самого стола. Нина, сидячы на кганку, здригнулася, побачывшы батька такимъ нещаснымъ та безпораднымъ. Вона поблидла, зирвалася зъ мисця, але заразъ же зновъ сила, немовъ яка незрыма рука взяла їи за плечи й сылою прыдавила до давнього мисця.

Почалася продажъ маетку. Судовый панъ почавъ зпровола читаты урядову бумагу, а дали выкрыкуваты имена позычальныкивъ, що давали князеви гроши пидъ заставу його маеткивъ. Тилькы одынъ изъ ныхъ обиззався—баронъ. Кого тилькы дали выклекалы—баронъ выгукувавъ:—заспокоєный!—и складавъ на стиль комисіи квитокъ видъ выклеканого, що до князивського добра жадной претензіи бильше не мае.

На-останци показалося, що лышывся тилькы одынъ позычальныкъ—баронъ, а його претензіи ривни булы суми всихъ претензій давнишыхъ позычаль-

ныкивъ. Сума выносыла крыглого пивмилліона. Та маєтности князеви, хочъ и якъ зныщени й занедбани булы, то все такы вартистъ ихъ була ще втрое бильша видъ сумы довгу.

— Именемъ одынокого позычальныка барона Шпицкопфа подаю ясноосвиченому князеви Довгорукому руку до згоды,—сказавъ голосно судовыкъ, звертаючысь до визка зъ княземъ.—Панъ баронъ готовъ видступыты видъ продажу, колы князь Довгорукий зречеться всякой дальшой претензіи до своихъ маєткивъ. За те баронъ готовъ даты йому почесне удержання до смерты.

— Именемъ немичного, спарализованого, але здорового на уми князя Довгорукого,—озвався въ видповидь на те, ясный, дзвинкый голосъ з-за возыка—заявляю, що князь такихъ умовъ не прыймає й обстає, щобъ продаваты.

Слова ти справылы на всихъ зибраныхъ вражиння мало чымъ менше видъ удару грому зъ ясного неба. Баронъ такъ багато наговорывъ усимъ про прыхыльнисть до нього князя, про те, що той боиться продажу й напевне прыхыльаться до згоды,—колы тутъ раптомъ

князь самъ вымагае продажу. Баронъ ажъ пидскочывъ на мисци, почувшы ти слова, але заразъ же всмихнувся зъ погордою: окынувши окомъ усихъ зибраныхъ, винъ побачывъ, що середъ нихъ нема никого, хто мигъ бы йому буты небезпечнымъ.

Ще сыльнише вражиння справылы ти слова на Нину. Вона въ голоси ихъ пизнала видразу Ивана, якого доси за батькивськимъ возыкомъ зовсимъ не запыримчала. Вона видразу помиркувала, що тутъ буде щось незвычайне, але що саме й до чого—не знала. Вона почала трусытыся. Чула видъ часу до часу, що на ній спочывавъ поглядъ Ивановыхъ очей, але сама не смила й зырнуты на нього, и тилькы зъ глухою тривогою дожыдала кожного нового слова, яке выйде середъ загальнои тыши зъ Ивановыхъ усть, такъ якъ бы дожыдала болючого удару на свои плечи.

— Колы такъ,—голосывъ дали судовыкъ,—то про згону не може буты дали й мовы. А тому выставляється на публичну продажъ уся выще описана рухома й нерухома маетнисть вельможного князя Довгорукого, вартосты пив-

тора миліона, за суму 600.000, на за-
спокоєння претензій барона Шпицкопфа
въ суми 500.000, а такожъ коштивъ су-
довыхъ и иныхъ. Отже продається все
за 600.000, хто дасть бильше?

— Я дамъ 600.000,—сказавъ голосно
баронъ, не сподиваючысь, щобъ хто йому
перебывавъ.

— Я дамъ 700.000,—розлигся неспо-
дивано голосъ Івана за князовымъ
возыкомъ.

— Що за я? Хто такий?—скрыкнувъ
баронъ, мовъ опарений.

— Я, Іванъ Линюхъ,—спокійно вид-
повивъ Іванъ.

— Ты? За князя?

— Ни, за себе самого.

— Прошу выкинуты сього дурня, не-
хай не перебуває кинчаты справу,—
обернувся баронъ до судовыка.—Винъ
не має тутъ ніякого права говорыты.

-- Прошу пана барона выбачыты,—
видповивъ чемно судовыкъ,—але Іванъ
Линюхъ запысався, що хоче куповаты...
прошу подывытыся.

— Якъ? И вадію зложывъ?

— И вадію зложывъ.

— А гримъ бы тебе побывъ!—скрыкнувъ баронъ, не тямлючы себе видъ злосты.

Загальный смихъ бувъ видповиддю на той мымовильный выкрыкъ.

— Отже Иванъ Линюхъ дае 700.000, хто дасть бильше?—выгукнувъ дали судовыкъ.

— Я даю 800.000,—сказавъ, видсапавшыся трохы, баронъ.

— Я даю 900.000,—сказавъ заразъ Иванъ.

— Я даю миліонъ,—люто крыкнувъ баронъ, щобъ тымъ словомъ мовъ громомъ прыбыты Ивана.

Слово „миліонъ“ выклыкало середъ публикы шепить зачудовання. Баронъ кынувся до Нины й почавъ щось живо зъ нею говорыты, але вона не мала сылы ничого видповисты йому. Вона сикла зубамы и тряслася, мовъ у пропасныци, й на-сылу могла сказаты баронові:

— Держитесь! Винъ васъ застрашыты хоче! Винъ на мою душу важыть. Держитесь, бароне!

— Я йому покажу, якъ зо мною задыратыся!—гордо скрыкнувъ баронъ, вертаючы назадъ передъ стилъ комисіи, де

возный давно вже калатавъ и крычавъ, щобъ народъ заспокоився.

— Я даю миліонъ и тысячу,—сказавъ Иванъ, не рушаючыся зъ мисця.

— Ага, подається вже, подається... перелякався!—гомонила юрба, въ якій люде мало на головы одни однимъ не лизлы, щобъ прыдивытыся до сього дывовыжного купця въ мужыцкій одежи, про якого нихто не знавъ, хто винъ, видкы взявся й за чьи гроши купуе.

— Я даю миліонъ сто тысячъ!—скрыкнувъ баронъ.

— Браво, браво!—загуло въ юрби жыдивъ, а возный заразъ кынувся ии за цытькуваты.

— Я даю на тысячу бильше,—сказавъ Иванъ.

— Я даю миліонъ двисти тысячъ.

— Я даю на тысячу бильше,—мовъ машина проказавъ знову Иванъ.

— Я даю пивтора миліона!—ревнувъ баронъ, почервонившы мовъ ракъ.

— Я даю на тысячу бильше,—товкъ свое Иванъ.

Баронови почало робытыся моторошно. Сума, до якои винъ выгнався, на багато бильша була, нижъ винъ нами-

рявсь даты. Винъ надіався статы паномъ князивськихъ маеткивъ безъ ніякого дальшого торгу, загорнуты все за довгы, а тымъ часомъ йому прыйдеться або уступыты и взяты свій довгъ и бильше ничого, або держатыся дали въ тимъ шаленимъ торзи. Йому прыгада-лыся слова Нины, й винъ, добуваючы останнихъ сыль, крыкнувъ:

— Даю миліонъ и шістьсотъ тысячъ!

Ніякий голосъ не обизывався по-сихъ словахъ. Уся публика, мовъ замерла, ждала, що скаже дали Иванъ, але той мовчавъ и порався щось коло князя.

— За першымъ разомъ миліонъ шість-сотъ тысячъ,—крычавъ судовыкъ.—Хто дастъ бильше?

Нихто не обзывався.

— За другимъ разомъ! — крычавъ дали судовыкъ.

Мовчанка.

— За третимъ разомъ!

Хвылына мертвои тыши—и баронъ зъ гордого дуку ставъ зруйнованымъ дидычемъ князивськихъ маеткивъ. Винъ чувъ се докладно въ тій хвыли. Всеи його готивки не выстарчало на те,

щобъ заплатыты выторговану цину. Прийдеться заплутатысь у велыку позычку, заразь же заставыты куплени маетности. А господарюваты безъ готовыхъ грошей—се жъ значыть напередъ засуджуваты себе на миліоны клопотивъ та грызотъ, а кинець кинцивъ и на руину. Отъ тоби й на! Отсе бувъ той гешефтъ, надъ якимъ винъ запопадавъ циле жыття! Баронови почало робытыся холодно коло серця.

— Ну, пане бароне,—сказавъ до нього глузливо Иванъ,—поборолы вы мене. Такъ багато за ти маетки я не мигъ бы бувъ даты.

Баронъ тилькы очыма клипавъ.

Въ тій хвыли Нина легко, мовъ серна, збигла зъ кганку и прыпала до возыка, въ якому сидивъ її батько.

— Таточку! Ось я! Я твоя!—скрыкнула вона, цилуючы його зив'яли руки.—Просты мени вси грызоты, якихъ я тоби наробыла!

— Нинка, Ниночка, еге-ге!—лепотивъ князь.—Моя дочка! Не втопылася, ге-ге! Грошей багато потребуе, але у насъ теперь гроши є, го-го! Видъ барона выторгувалы!

Баронъ стоявъ недалеко, чувъ усе те и якось прыдурковато всмихався.

— А ты, Иване, гниваешься ще на мене?—обернулася Нина до молодого парубка зъ чаривнымъ усмихомъ.—Надіюся, що простышь мени, що тамъ було—зъ Едвиномъ—додала шепотомъ.—Пидла душа! Продавъ мене баронові.

Усе чувъ баронъ, та пры остатнимъ слови захытався на ногахъ и упавъ додолу, мовъ снипъ. Никому було й пиддержаты його. Покры привезено доктора, винъ уже бувъ небижчыкъ.

XXI.

Не судылося Иванови зазнаты щастя пры боци Нины. И хто ии зрозуміе, жиночу натуру? Тутъ сама набывалася йому, трохи не на шыю йому вишалася, покы зъ нею одружився, а килька недиль по весиллю мынуло—покинула його зъ капытаномъ-гусарыномъ.

Такъ само не дало йому щастя й панування на князивськихъ маеткахъ. Колысь, бувшы ще сильськимъ парубкомъ, винъ не мигъ здуматы соби ничего кращого й щаслывишого, якъ жыт-

тя дидыча. Але теперь те жыття остогыдло йому за килька недиль. Бачыты кругомъ себе тилькы людей, що працюють на тебе, а не могты самому ничогисинько робыты—се для нього було найбильшою мукою.

Пробувавъ проводыты зиму въ мисти, але й тамъ ще менше було йому до смаку. Забавы наскучылы йому, тоvaryство було йому не до души, а найгирше—и тутъ бракувало йому праці. Сохъ що-разу бильше и спадавъ изъ сыль. Ликари порадылы йому рухъ, змину повітря. И ось винъ пустывся пишки въ дорогу по краю. Але чудодійный перстинъ не дававъ йому навить и сього робыты. Хоть здавалося, що Иванъ иде пишки по землі, винъ чувъ, що невыдыми руки несуть його въ повітрі й не дозволяють навить доторкнутися ногами до твердои землі. Въ тій подорожі бувъ Иванъ немовъ тымъ лысткомъ, що нымъ кыдае буря. Воля його ослабла, бо ій не прыходылося поборюваты ніякихъ перешкодъ. Тилькы теперь винъ дизнався настаяще, що праця—се не тилькы твердый обов'язокъ чоловіка, але прямо умова його жыття,

конечна для жыття такъ, якъ повітря до дыхання. Дизнався, що безъ праці чоловікъ звильна перестає бути чоловікомъ, самотійною истотою. Недостачи той людської самотійности не надгородять йому ніяки скарбы, ніяки роскоши, бо все здобуте безъ праці являється чимось чужымъ для чоловіка, якимось прывыдомъ, холодною лудою, яка не насычує духа, а тилькы його знеохочує й затроює.

И почавъ Иванъ проклинати той чудовый дарунокъ, якимъ колысь такъ тишывся, якъ найциннишымъ прыдбанямъ, и який теперъ ставъ не власнистю його, але невмолымымъ паномъ, всемогутнымъ владныкомъ його тила и души. И зовсимъ прыродно: хто мени все дає, видъ того я весь залежу, у того я весь въ рукахъ. На Иванову душу де дали все тяжче налягала чорна хмара того почуття, що винъ дуже гришыть, уживаючы всего безъ праці. Винъ почавъ боятыся своихъ навить найневыннишихъ бажанъ, щобъ заразы не побачыты, що вони справдылыся. Цылымы днямы мовчавъ, сыдивъ самотою й перебувавъ

пекельни муки, сылуючысь нічого не думаты, нічого не бажаты.

Інколы перебіравъ у думкахъ свою мынувшыну видъ той хвыли, колы почувъ пыскъ зачарованои мухы въ дереви. Що прынісь ёму той перстінъ? Якого добра зазнавъ вінъ черезъ нього? Що правда, вінъ заспокоювавъ ёго звирячи потреби, але не въ більшій мири и не лише, ніжъ бы се могла вчыныты служба у простаго мужыка. Навпаки, тамъ на служби вінъ хочъ часомъ чувъ себе вдоволенымъ, спивавъ и спочывавъ по труди, а насампередъ— бувъ здоровый та сыльный, а теперъ!... Правда й те, що пизнавъ и свить, и людей, та зъ сього яка ёму корысть? Свить усюды одынъ, бо люде одни, а пизнання людей, замість щастя, вдоволення й роскоши, дало ёму пизнаты й зазнаты цилу безодню горя, терпиння, брехни та пидлоты. Те знання дуже сыльно пидкопало ёго виру въ людей, ёго охоту до жыття. Але найбильше болючымъ для ёго шырого серця було те, що перстінъ ёго не тилькы не дававъ щастя ёму самому, але не дозволявъ ёму робыты добро та помагаты другимъ. Все, що перстінъ

той дававъ, служыло самому тилькы Иванови; въ третихъ рукахъ по якимось часи щезало воно безъ сиду, мовъ пина на быстрій води.

— Ни, не хочу довше жыты въ такимъ пекли та ще й носыты те пекло зъ собою!—сказавъ одного разу самъ до себе Иванъ.—Не хочу довше носытыся зъ тымъ перстнемъ. Не хочу буты нибы всемогущымъ, а справди—невольныкомъ, нибы маты все, чого душа забажае, а справди не маты найпотрибнишого, безъ чого ани душа, ани тило жыты не може. Хоть який малый сей перстинь,—додавъ винъ оглядаючи дидивъ подарунокъ на своимъ пальци,—то все-такы ставъ винъ для мене бильшимъ тягаремъ, ніжъ усе, що я двыгавъ колысь пидъ часъ моеи службы, надавывъ мѣми тяженьки мозоли тамъ, де бѣ ихъ не надавылы ніяки мишкы зъ зерномъ, ани в'язкы дровъ. Та годи терпыты! Пиду на те мисце, що вказавъ мени Дидь, и виддамъ йому його дарунокъ.

XXII.

Сонце хылылося вже до заходу, колы Иванъ прыбувъ на звисну намъ

полянку. Въ лиси стояла вочыста тыша. Рои комарыкивъ и золотокрылыхъ мушокъ бренилы и хвылювалы пидъ захыстомъ деревъ. Десь трохы дали стрекотила сойка, стукала жовна обь сухе дерево. На середины полянки пражыло сонце, розходывся запахъ розигритого чебрыку, похылялыся до сонця высоки вершечкы тоненькыхъ лисовыхъ травъ. Велыкий чорный грымъ въ по-нурій задуми стоявъ на гладкимъ, голымъ мисци пидъ смерекою.

— Диду! Диду! Диду! — скрыкнувъ Иванъ и трычи вдарывъ лискою по смереци.

На той окрыкъ затремили травы, втыхлы мушкы, а дерева подалы соби Иванови слова зъ рукъ до рукъ, розносячы ихъ по ярахъ и лисовыхъ заламахъ. Але луна дримала. Въ тій хвыли грымъ пробуркався зъ своей задумы, порушывъ широкою розплесканою головою й почавъ росты, росты. Швыдко переминывъ свій выглядъ и передъ Ивановомъ ставъ Дидъ у свойй власній постави.

— Ну, що жъ, сынашу, прыйшовъ ты такы!—сказавъ Дидъ, кываючы головою на прывитъ Иванови.

— Прыйшовъ, Дидусю!

— Та швыдко якось, небоже! Выдно не дуже смачный мій подарунокъ.

— Швыдко? — скрыкнувъ Иванъ. — Але жъ я за той часъ переживъ бильше, ніжъ у сто литъ звычайнаго жыття.

— Ну, але жъ мій перстинъ свою службу робывъ добре? Надіюся, що не нарикаешъ на мене?

— Та чого маю нарикаты, — сказавъ Иванъ. — Добре свою службу робывъ, се такъ. Тилькы мабуть служба та не на мой плечи шыта, Дидусю. Не можу довше вытрыматы того добродійства и прынисъ вамъ назадъ вашъ подарунокъ.

— Я такъ и знавъ, що не выдержышь, — усмихаючыся мовывъ Дидъ и взявъ перстинъ та застромывъ його собі на палець. — Ну, але що жъ ты теперь будешъ робыты?

— Буду робыты, працюваты! — радисно скрыкнувъ Иванъ.

Въ тій хвыли, позбувшыся перстения, винъ почувъ себе вдсятеро сыльнишымъ, здоровишымъ и смилишымъ, ніжъ бувъ передъ хвылею. — Теперь тилькы я пизнавъ, яке то добро для чочовика — праця!

— Ну, але може ты хочешъ ище чого-небудь одъ мене замисть перстенья?

— Ни, не хочу ничего!—видмовывъ Иванъ.—Бо и що жъ вы можете мени дати? Того, чого мени найбільше треба—щастя, внутришнього вдоволення...

— Е, сього, небоже, я тобі дати не можу!—сказавъ Дидъ.

— Знаю се,—мовывъ Иванъ.—А за все инше спасыби вамъ. Усе инше я собі здобуду працею—въ меньшій мири, въ більшій мири—рижныця не велька. Бувайте здорови, Дидусю!

— Иды здоровъ, сынашу! — сказавъ Дидъ, и, закрутившысь млынкомъ на однимъ місци, пирнувъ у землю, мовъ той свердель.

* *
*

Що сталося зъ Иваномъ? Здалося йому наразъ, що якесь важке запаморочення, що доси держало його въ своихъ лапахъ, відступило винъ нього й дало йому дихнуты лехко и выпростатысь. Винъ віддыхнувъ, пиднявъ у-гору голову и—прокынувся.

— А! що се зо мною було?—скрыкнувъ, схоплючыся зъ пенька, на якому сидивъ, дримаючи. — Чы се сонъ бувъ, чы й справди я мандрувавъ по чужыхъ краяхъ?

Оглянувся кругомъ себе й побачывъ свою сокрыу, зарубану у пеньку.

— Тьфу, щезны маро! — скрыкнувъ Иванъ.—И прыснутыся жъ чоловикови дыво. Певно, я десь у таке дывне мисце сокрыу зарубавъ! Та говъ—чы справди се бувъ лышь сонъ? Але жъ, Господы мій, то я мусивъ довго спаты! Адже жъ мени бачылося, що я що найменше рикъ часу прожывъ. Ну, але що бачывъ свита, то бачывъ: хочъ у снi лышень, то на одно выйде!

И прыгадавшы соби вси свои прыгоды, винъ зо страхомъ почавъ обмацуваты свои руки й ногы, чы справди винъ не такой ослаблений, якимъ чувъ себе передъ хвылею. Та ни! Богу дякуваты, бувъ здоровый, сыльный и молодой. И хочъ уси прыгоды булы тилькы сномъ, але любовь до працы, яку зъ нього вынисъ, лышылася у нього на ввесь викъ.

И винъ кынувся заразъ, нарубавъ дровъ, звязавъ здорову в'язку и, завдавши їи соби зъ пенька на плечи, згорблений у-двое, але вдоволенный самъ изъ себе, потюпавъ до села...

31.688

Ф | $\frac{\text{I}}{\text{Б-39}}$ | 1904

